

LUNDS
UNIVERSITET
Socialhögskolan

En diskursanalytisk studie om hur kvinnor konstrueras i svenska våldtäktsdomar före och efter Metoo

Hanna Bengtsson & Johanna Svan

Kandidatuppsats SOPA63

HT 2021

Handledare: Ulrika Levander

Abstract

Authors: Hanna Bengtsson och Johanna Svan

Title: A discourse analysis of how women are constructed in Swedish rape verdicts before and after Metoo

Supervisor: Ulrika Levander

Assessor: Lars Harrysson

In 2020, a total of 25 000 sexual crimes were reported in Sweden. Rape crimes have increased by a total of 43 percent since 2011. A contributing reason for this increase might be that the propensity to report these kinds of crimes has changed. A phenomenon that may have had an impact on the propensity to report sexual crimes is the Metoo movement. The Metoo movement emphasizes that sexual abuse and harassment is an international problem that can manifest itself in a variety of ways. However, the extent to which this mass media phenomenon has actually shaped and changed general societal perceptions about sexual crimes is still uncertain. Based on a gender theoretical approach the aim of the study has been to investigate and problematize how female plaintiffs are constructed in Swedish rape verdict and which consequences this might have for women, as well as to examine what similarities and differences there are regarding the portraiture pre versus post Metoo. To do this, we have with the help of discourse analysis analyzed 16 rape verdicts where eight verdicts are from before Metoo and eight verdicts are from after. The main results of the study showed five different discourses regarding the construction of the woman, “the woman as an object”, “the woman as subordinate”, “the woman as less worth”, “the woman as worthy of protection” and “the woman as non-worthy of protection”. Regarding the construction of the woman post Metoo, we found that some of the distinctive discourses were challenged which we emphasized can be an effect of the Metoo movement.

Keywords: gender, gender norms, Metoo, rape, social constructivism, discourse analysis.

Innehållsförteckning

1. Inledning	5
1.1 Problemformulering	5
1.2 Syfte	7
1.3 Frågeställningar	7
1.4 Begreppsanvändning och begreppsdefinitioner	7
1.4.1 Våldtäkt	8
1.4.2 Samlag	8
1.4.3 Kvinna och man	8
1.4.4 Tilltalad	9
1.4.5 Målsägande	9
1.5 Arbetsfördelning	9
2. Kunskapsläge	9
2.1 Litteratur och artikelsökning	9
2.3 Våldtäkt som fenomen	10
2.4 Kön, normer och rättsväsendet	11
2.5 Våldtäktskultur och våldtäktsmyter	12
2.6 Det idealiska offret	13
2.7 Kvinnans viljeuttryck	14
3. Teoretiska utgångspunkter	15
3.1 Socialkonstruktivism	15
3.2 Genusteori	16
4. Diskursanalys som teori och metod	17
4.1 Diskursanalytiska begrepp	18
5. Metod	19
5.1 Metodologiska överväganden	19
5.2 Urval och urvalskriterier	20
5.3 Metodens tillförlitlighet	22
5.4 Bearbetning och analys	23
5.5 Etiska överväganden	25
6. Resultat och analys	26
6.1 Konstruktionen av kvinnan	27
6.1.1 Kvinnan som objekt	27
6.1.2 Kvinnan som underordnad	31
6.1.3 Kvinnan som mindre värd	33
6.1.4 Kvinnan som skyddsvärd	34
6.1.5 Kvinnan som icke skyddsvärd	38

6.2 Konstruktion av kvinnan före och efter Metoo	41
7. Avslutande diskussion	44
8. Referenslista	48

1. Inledning

1.1 Problemformulering

År 2020 anmäldes totalt 25 000 sexualbrott i Sverige. 9 580 av dessa rubricerades som våldtäkt. 93 procent av de totalt antal anmälda våldtäkterna år 2020 utgjordes av brott mot en flicka eller kvinna (Brottsförebyggande rådet, 2021). Våldtäktsbrott har sedan 2011 ökat med totalt 43 procent. En bidragande orsak till detta kan vara de förändringar som skett i sexualbrottslagstiftningen de senaste åren, vilket utmynnat i att fler gärningar än tidigare klassas som våldtäkt. Därutöver kan dessutom samhällets benägenhet att anmäla sexualbrott förändrats, vilket kan ha påverkat antalet anmälda våldtäkter (ibid).

Brottsförebyggande rådet (2021) framhåller att även om anmälningsbenägenheten har förändrats och sålunda bidragit till ett större antal anmälda brott, anmäldes knappt sex procent av samtliga sexualbrott år 2020. En tänkbar anledning till detta kan vara att lagen i grund och botten inte är könsneutral (Andersson 2004; Burman 2007; Diesen 2005) och beroende på hur kvinnan agerat runt och under övergreppstillfället, anses hon mer eller mindre förtjänt av samhällets skydd och sympati (Bitsch, 2019). Kvinnor som beter sig på ett sätt som juridiska aktörer utifrån rådande normer kategoriserar som normbrytande, okvinnligt eller riskfyllt, kan exempelvis anses mindre skyddsvärda (Fraser, 2015).

Ett fenomen som eventuellt har haft en inverkan på anmälningsbenägenheten är Metoo-rörelsen. År 2017 fick begreppet Metoo massmedial och internationell uppmärksamhet när skådespelerskan Alyssa Milano uppmanade branschkollegor att delge sina erfarenheter och upplevelser av sexuella trakasserier och sexuellt våld under hashtaggen #metoo på sociala medier (Ljungquist, 2020; Nodeland & Craig, 2021). Metoo-rörelsen spreds snabbt till Sverige, och även här uppdagades erfarenheter av sexism och sexuella övergrepp på en mängd olika sätt. Bland annat genom att kvinnor inom diverse yrkeskategorier initierade uppror relaterade till sina respektive verksamhetsområden (Ljungquist, 2020).

Det framhålls inom Metoo-rörelsen att sexuella övergrepp och trakasserier är ett internationellt problem som kan ta sig uttryck på en mängd olika sätt. I vilken omfattning detta massmediala fenomen rent faktiskt har format och förändrat allmänna samhälleliga

uppfattningar kring sexualbrott, är däremot ännu oklart (Nodeland & Craig, 2021). En instans som emellertid fick sig en ögonöppnare i och med det Metoo-rörelsen belyste, var Sveriges regering. Det uppmärksammades nämligen under upproren, att socialtjänstens kompetenser rent generellt avseende mäns våld mot kvinnor var bristfällig (Regeringen, 2018). Detta trots det särskilda ansvar som socialnämnden har för kvinnor som utsatts för partnervåld vilket sedan 2013 regleras i 5 kap. 11 § Socialtjänstlag (2001:453). Till följd av detta, beslutade regeringen år 2018 att göra en utbildningssatsning med avsikt att fortbilda de yrkesverksamma inom området (Regeringen, 2018).

Våldtäkt är vidare ett begrepp som konstruerats av människan. Begreppet har skapats kulturellt och får sin innebörd först när det placeras i en specifik tidsmässig, rumslig, och samhällelig kontext. Våldtäkt idag, är således helt väsensskilt från våldtäktsbegreppet för 200 år sedan (Hassan Jansson, 2002). Det rättsliga mötet påverkas fortsättningsvis av de diskurser som för tiden genomsyrar samhället. Normer och föreställningar om sexuell umgänge, om kvinnligt och manligt, produceras och reproduceras samtidigt som de utmanas och förändras. Aktörer i rättssal förhåller sig det vill säga mer eller mindre omedvetet till rådande könsnormer, och när en dom fälls, premieras vissa föreställningar över andra (ibid.) De strukturer som könsnormer bygger på, är alltså så pass starka att det är omöjligt för juridiska aktörer att inte reproducera hinder avseende jämställdhet inuti rättssalen (Fraser, 2015).

Med detta sagt, är det viktigt att vara varse om att straffrätten till följd av tillhandahållandet av genomtänkta moraluppfattningar i egenskap av domar, bidrar till uppkomsten och upprätthållandet av vissa diskurser (Burman, 2007). Det går därför att hävda att konstruktionen av genus är ytterst väsentligt i sammanhanget, vilket är anledningen till att ett våldtäktsbrott med nödvändighet behöver studeras med hänsyn till samhällets rådande könsordning (Burman, 2007; Hassan Jansson, 2002).

Med utgångspunkt i ovan nämnda redogörelser, anser vi därför att det är både värdefullt och viktigt att undersöka hur en våldsutsatt kvinna idag beskrivs. Detta då stöd och hjälp till kvinnor som varit utsatta för övergrepp utgör en lagstadgad skyldighet för socialtjänsten, varför uppsatsens ämne också är av hög relevans för socialt arbete. Metoo-rörelsen skildrade inte bara hur omfattande problematiken avseende sexualbrott faktiskt är, utan också att

förändringar måste ske gällande synen på, och bemötande av, kvinnor som blivit utsatta för sexualbrott. Detta som ett viktigt steg framåt i kampen för ökad jämställdhet mellan könen.

1.2 Syfte

Syftet med studien är att utifrån en genusteoretisk ansats undersöka och problematisera hur kvinnliga målsäganden konstrueras i svenska våldtäktsdomar och vilka konsekvenser detta kan innebära för kvinnan, samt undersöka vilka likheter och skillnader det finns avseende beskrivandet efter det att Metoo som fenomen fick genomslag.

1.3 Frågeställningar

Följande frågeställningar besvaras:

- Hur konstrueras kvinnliga målsäganden i svenska våldtäktsdomar?
- Vilka likheter och skillnader finns det beträffande konstruktionen av kvinnliga målsäganden i svenska våldtäktsdomar före och efter Metoo?

1.4 Begreppsanvändning och begreppsdefinitioner

Vi började tidigt diskutera vilka begrepp och ord vi skulle använda oss av i studien vid omnämnandet av olika fenomen. Monica Burman (2007) för en diskussion i sin avhandling om just begreppsanvändning där hon framlyfter problematiken vi alla möts av vid val av begrepp. Burman (2007) framhåller att inga ord är neutrala. Beroende på vilka begrepp som används i en viss kontext, skapas och återskapas föreställningar och kategoriseringar. Samtidigt går det inte att undvika att använda sig av begrepp, varför det är viktigt att ha en medvetenhet om den begreppsapparat som väljs ut i bedrivandet av en studie, samt fundera över vilken påverkan språket får i förståelsen av ett fenomen. Mot denna bakgrund presenterar vi därför nedanför redogörelser för de begrepp som vi dels genomgående använder i studien och som dels är viktiga att ha en vetskap kring vid genomläsning av studien. Vi vill dock påpeka att när vi refererar till andra texter, till exempel i kunskapsläget, förhåller vi oss till och använder de begrepp den specifika författaren valt att bruka.

1.4.1 Våldtäkt

Våldtäkt kan förstås och beskrivas på flera olika sätt beroende på kontext. Då vi i denna studie använder oss av domar som empiri utgår vi därför från den lagliga definitionen av våldtäkt enligt 6 kap. 1 § Brottsbalken (1962:700) i sin lydelse före 1 juli 2018 som följer:

Den som genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar en person till samlag eller till att företa eller tåla en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens art och omständigheterna i övrigt är jämförlig med samlag, döms för våldtäkt till fängelse i lägst två och högst sex år. Detsamma gäller den som med en person genomför ett samlag eller en sexuell handling som enligt första stycket är jämförlig med samlag genom att otillbörligt utnyttja att personen på grund av medvetlöshet, sömn, berusning eller annan drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada eller psykisk störning eller annars med hänsyn till omständigheterna befinner sig i ett hjälplöst tillstånd. (Prop. 2012/2013:111)

Vidare diskussion om valet kring att utgå från domar som empiri, och varför vi gjort avvägningen att använda oss av lagtexten i sin lydelse före 1 juli 2018 finns under metodavsnittet.

1.4.2 Samlag

Enligt Nationalencyklopedin (2021a) är ett samlag en ”akt där två eller flera personer förenas sexuellt”. Ur ett historiskt perspektiv myntades först begreppet år 1604 där det då kallades ”ligga samman” (Nationalencyklopedin, 2021b; Svensk Ordbok, 2021b). I Svenska Akademiens Ordbok (1964) definieras samlag som ett tillfälle där två individer ligger tillsammans och har könsumgänge. Vidare framhålls det att detta är en överenskommelse “mellan två eller flera personer” (ibid.).

1.4.3 Kvinna och man

Vi har genomgående använt oss av orden *kvinna* och *man* vid benämningarna av de personer som medverkat i vår uppsats. Vi har utgått från de pronomen som tillskrivits parterna i domarna, vilka är valda utifrån personernas biologiska kön. Syftet med att vidhålla dessa benämningar, grundas i studiens syfte att undersöka samt problematisera hur *kvinnliga* målsäganden konstrueras, samt utifrån valet att använda oss av genusteori.

1.4.4 Tilltalad

Tilltalad är den person som är åtalad för brottet. I denna studie är alla tilltalade män vilket medför att begreppen *tilltalad*, *mannen* och *han* eller *honom* ibland används synonymt med varandra i studien.

1.4.5 Målsägande

Målsägande är den person som utsatts för brottet. I denna studie är alla målsägande kvinnor vilket medför att begreppen *målsägande*, *kvinnan* och *hon* eller *henne* ibland används synonymt med varandra i studien.

1.5 Arbetsfördelning

Vi har till största del producerat studiens olika byggstenar gemensamt. Vi har även i huvudsak suttit tillsammans, vilket möjliggjort löpande och levande diskussioner rörande empirin och textproducerandet. Det vi dock valde att i viss mån dela upp, var sökandet och läsandet av det underlag som nu utgör vårt kunskapsläge. Det arbetssätt vi i denna del tillämpade, var att vi båda skrev sammanfattningar kring det vi funnit och läst för att sedan gemensamt gå igenom texterna samt slutligen sammanfoga delarna. Vi vill avslutningsvis anföra att alla beslut kopplade till vår studie har skett i samförstånd med varandra.

2. Kunskapsläge

2.1 Litteratur och artikelsökning

Vi började tidigt i processen söka efter studier och litteratur för att få en överblick av vilken kunskap som finns gällande våldtäktsoffer. I sökningen efter relevanta artiklar, avhandlingar och litteratur använde vi oss av olika sökbaser, främst Lubsearch och Libris. Vi använde oss av generella sökord på både svenska och engelska så som våldtäkt, genus, diskurs, rape, rapemyths, gender, victims. Vi lät oss även inspireras av referenslistor funna i olika artiklar och avhandlingar och fick därigenom ytterligare inspiration om olika ändamålsenliga verk i förhållande till vår studie.

2.3 Våldtäkt som fenomen

Karin Hassan Jansson (2002) har i sin avhandling *Kvinnofrid. Synen på våldtäkt och konstruktionen av kön i Sverige 1600-1800* dels problematiserat innebörden av våldtäktsbegreppet, dels undersökt hur attityder till våldtäkt genom historiens gång förändrats. I studien förs även en könsteoretisk diskussion då föreställningar och normer poneras vara fastställda av uppfattningar kring könsskillnader samtidigt som de bidrar till skapandet av föreställningar om kvinnligt och manligt, och därför också påverkar relationen kvinnor och män emellan samt samhällets ordning mellan könen (Hassan Jansson, 2002). En central utgångspunkt är att våldtäktsbegreppet inte är statiskt, utan att det förändras med tiden. Bland annat konstaterar författaren att "våldtäkt är ett kulturellt skapat begrepp som får sitt innehåll i ett specifikt tidsmässigt, rumsligt och samhälleligt sammanhang" (Hassan Jansson, 2002, s. 19).

I de första lagarna som inbegrep sexualbrott, stadgades det att det var män som våldtog kvinnor. Genom detta konstaterande, gavs brottet en könsässig rollfördelning (Hassan Jansson, 2002). Det var männen som våldtog och det var kvinnorna som blev våldtagna. Kvinnan var objekt och mannen subjekt (Diesen, 2005; Hassan Jansson, 2002). Hassan Jansson (2002) framhåller att idéer kring könsskillnader skapas och upprätthålls av aktivitet i samhället, vilket följaktligen får en inverkan på synen av våldtäkt och vem som kan våldtas.

Hassan Jansson (2002) framhåller fortsättningsvis att det rättsliga mötet påverkas av samhällets rådande diskurser. Rättssalens aktörer förhåller sig till de normer och föreställningar kring kön som finns i det samhället de lever i, och när rätten sedermera fäller en dom, ges somliga föreställningar företräde framför andra. Normer och föreställningar om sexuellt umgänge, om kvinnligt och manligt, skapas och reproduceras samtidigt som de utmanas och ändras. Konstruktionen av genus är därmed ytterst väsentligt i sammanhanget, varför författaren menar att ett våldtäktsbrott med nödvändighet behöver studeras med hänsyn till samhällets rådande könsordning (ibid.).

2.4 Kön, normer och rättsväsendet

I avhandlingen *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor. Om straffrättens förmåga att producera jämställdhet* undersöker och analyserar Burman (2007) hur våld, förövare och brottsoffer konstrueras inom den straffrättsliga diskursen. Beaktat att studien främst berör våldsbrott, är den ändå av relevans för vår uppsats då vi lyft fram delar där författaren talar rent generellt om brott mot kvinnor, straffrätt och könsdifferentiering.

Burman (2007) framhåller att diskussionen om mäns våld mot kvinnor de senaste decennierna blivit central inom svensk jämställdhetspolitik. Vidare är det manliga våldet en allvarlig företeelse och ett samhällsproblem som går stick i stäv med målet avseende jämställdhet mellan könen vilket går att koppla till föreställningar om mäns och kvinnors olika roller i samhället (ibid.). Utifrån ovan nämnda resonemang, anser Burman (2007) i likhet med Hassan Jansson (2002), att våldet mot kvinnor med nödvändighet behöver ses utifrån ett könsmaktsperspektiv. Mäns våld mot kvinnor ses inom den offentliga politiken som ett hinder för att kvinnor till fullo ska inbegripas av de mänskliga rättigheterna och feministiska röster menar att staten har ett ansvar att tillgodose detta (Burman, 2007).

Burmans (2007) utgångspunkt är att lagens förmåga avseende att främja jämställdhet mellan kön måste ifrågasättas. Lagen är inte könsneutral, lagens subjekt och begreppsanvändning är manligt bekönad och istället för att främja jämställdhet könen emellan, riskerar lagen snarare att producera och reproducera hinder gällande jämställdhet (Andersson 2004; Burman 2007; Diesen 2005). Fortsättningsvis genomsyras den svenska straffrättsliga vetenskapen av uppfattningen om att straffrättens centrala uppgift inte är att lösa sociala problem. Det är dock viktigt att ha i åtanke att straffrätten ändå bidrar till skapandet och upprätthållandet av vissa diskurser i och med att straffrätten tillhandahåller genomtänkta moraluppfattningar i form av domar (Burman, 2007). Straffrättens uppgift är alltså inte att lösa sociala problem, dock bidrar den till skapandet och upprätthållandet av vissa diskurser som *i sig* utgör sociala problem.

Christian Diesen (2005) argumenterar utifrån sin forskning att likhet inför lagen är ett ideal som är omöjligt att uppnå. Kärnan i problematiken avseende bedömningen av våldtäkt, är den underliggande könsnormerande idén om att kvinnan alltid är tillgänglig för mannen, och att mannen i sin tur alltid är villig. Diesen (2005) menar i likhet med Burman (2007), att det inte

är möjligt att uppnå likhet inför lagen gällande sexualbrott på grund av att förövare och offer inte är jämställda till att börja med. Courtney Fraser (2015) framhåller vidare att de strukturer som vilar på sexism och könsnormer är så pass starka, att det är oundvikligt för rättsliga aktörer att inte vidmakthålla och reproducera stereotypbekräftande strukturer även i rättssalen. Detta innebär att sexistiska stereotyper, könsnormer, dikotoma föreställningar om sexualitet (däribland våldtäktsmyter), utgör ett hinder varje gång ett våldtäktsbrott behandlas i rättssalen (ibid).

2.5 Våldtäktskultur och våldtäktsmyter

Fraser (2015) argumenterar i sin artikel för att det inom en våldtäktskultur finns olika typer av tendenser och ideologier. En av dessa är den fientliga sexismen, och en annan är den välvilliga sexismen. Den fientliga sexismen innebär att kvinnan objektifieras och avhumaniseras till att vara en tillgång och ett redskap för mannen att utnyttja när än han behagar. Vidare vilar den välvilliga sexismen på den manliga ridderligheten. Mannen ska skydda kvinnan från det som är farligt, och det som är farligt är andra män (ibid.). Fraser (2015) menar att detta beroendeförhållande som välvillig sexism och mannens ridderlighet skapar, är problematisk då den bidrar till upprätthållandet av våldtäktskulturen där sexuellt våld normaliseras. Ideologierna som placerar kvinnorna på en piedestal, berövar samtidigt kvinnorna på sin handlingsfrihet. Vidare bygger den fientliga sexismen på den välvilliga sexismen, och legitimerar följaktligen könsdifferentiering och upprätthållandet av könsnormer. Samma antaganden som skenbart gynnar och skyddar kvinnor, det vill säga välvillig sexism, legitimerar alltså könsdifferentierade könsstrukturer som föder, synliggör och vidmakthåller våldtäktskulturen (ibid.).

Fraser (2015) menar att de nuvarande rättsliga ramarna skadar kvinnor genom att de verkställer dessa ovanstående normer. Dels kan juridiska aktörer anta att kvinnor rutinmässigt är villiga mottagare av mäns sexuella påtryckningar. Dels kan välvillig sexism leda till att de kvinnor som enligt normen inte faller inom ramen för hur en kvinna bör vara och bete sig, blir ifrågasatt av rätten i högre grad samt inte anses förtjänta av rättsligt skydd i lika hög utsträckning. Anne Bitsch (2019) kopplar snarlika resonemang till begreppet våldtäktsmyter. Enligt myten om vad en riktig våldtäkt är, ska offret och förövaren inte ha en relation sedan

innan, våldtäkten ska ske genom att offret blir överfallen och våldtäkten ska dessutom ha inträffat vid en tidpunkt när kvinnan inte utsatt sig för några risker (ibid.). Kvinnor som inte faller inom ramen för våldtäktsmyterna, och således riskerar att anses vara mindre skyddsvärda, kan exempelvis vara kvinnor som betraktas som sexuellt gränslösa, kvinnor som av rätten anses ha burit "sexuellt provocerande kläder", kvinnor som rör sig ute ensamma samt kvinnor som druckit alkohol eller brukat droger (Bitsch, 2019; Fraser, 2015). Värt att poängtera är att både Bitsch (2019) och Fraser (2015) utgår från en annan kontext än den svenska, vilket vi tagit i beaktande genom att förhålla oss till att deras slutsatser möjligen inte är direkt överförbara till det svenska samhället.

Bitsch (2019) resonerar kring att det förvisso kan vara av relevans att lyfta berusningsgraden i rätten, då det kan ha betydelse för bevisningen av våldtäktsbrott där ord står mot ord. Berusning kan påverka både offrets och förövarens minne av händelsen och således olika utsagors trovärdighet. Vidare framhåller Katarina Wennstam (2012) att rätten till exempel ofta tar upp offrets klädsel utan att detta har någon betydelse för bevisningen. Wennstam (2012) framhåller att irrelevanta detaljer likt klädseln bidrar till konstruktionen av kvinnan där omgivningen och de rättsliga aktörerna genom detta beskrivande får en viss bild av kvinnan och mer specifikt, en bild av vad för slags kvinna hon är. Wennstam (2012) anmärker också på att liknande ovidkommande detaljer kring förövaren sällan tas upp överhuvudtaget, vilket återigen signalerar att endast offret måste uppfylla vissa krav avseende klädsel, agerande och (frånvaro av) risktagande för att bli betrodd.

2.6 Det idealiska offret

Hur ett brottsoffer erkänns och tilldelas sympati från samhället och rättsväsendet går att koppla till begreppet *det idealiska offret* som kriminologen Nils Christie myntade år 1986 (Christie, 2001). Christie (2001) menar att begreppet tjänar till att skapa en förståelse för hur vissa grupper och personer lättare erhåller erkännande som brottsoffer genom att de uppfyller egenskaper karakteristiska för ett idealiskt offer. Dessa egenskaper listas nedan:

1. Offret är svagt. Exempelvis äldre, barn och sjuka.
2. Brottet inträffar när offret gör en aktivitet som i samhällets ögon är aktningvärd.

3. Offret befinner sig på en plats som inte är kopplat till någon risk, till exempel utomhus mitt på ljusa dagen.
4. Förövaren är ond och stor.
5. Offret och förövaren har ingen relation sedan tidigare

Resonemanget om det idealiska offret går vidare att koppla till våldtäktsmyter. Faller inte kvinnan inom ramen för gällande våldtäktsmyter, uppfyller hon inte heller kriterierna för det idealiska offret (Bitsch, 2019; Christie, 2001). Stereotypa föreställningar kring det idealiska offret skapar problem för kvinnor då det är svårt att passa in i beskrivningarna (Burman, 2007). Att det fortsättningsvis nästan är ett krav för kvinnan att passa in i beskrivningen avseende det idealiska offret för att anses vara ett fullvärdigt brottsoffer med skyddsvärde, är enligt Christie (2001) problematiskt då det idealiska offret inte är detsamma som det verkliga offret.

2.7 Kvinnans viljeuttryck

Något som framlyfts som utmärkande i många källor, är rättens fokus på kvinnans viljeuttryck. Det framhålls att domstolen ofta lägger stor vikt vid hur kvinnan agerat vid och runt övergreppstillfället (Bitsch, 2019; Burman, 2007; Diesen, 2005; Fraser 2015). Mycket av denna fokus och de detaljer som tas upp av rätten, menar Wennstam (2012) är oväsentliga för brottet i fråga. Även Ulrika Andersson (2004) problematiserar det faktum att den rättsliga diskussionen onödigt ofta fokuserar på offret snarare än på förövaren. Resonemang i rättssal kräver att offret på något sätt tydliggjort sin inställning till övergreppet. Om ett offer inte gjort detta, krävs det att offret på ett godtagbart sätt kan redogöra för sin passivitet. I och med detta produceras en skyldighet för offret avseende hur hon agerat i övergreppssituationen (ibid.). Vidare menar Fraser (2015) att när bördan läggs på kvinnan att försöka påvisa att hon inte samtyckt till den sexuella handlingen i fråga, skapas en presumtion om att sexuella övergrepp på kvinnor är okej fram tills dess att kvinnan uttryckligen motsatt sig.

Burman (2007) uttrycker, utöver kritik, även en förvåning över den stora uppmärksamhet som offrets viljeuttryck ges i förarbeten och domar. Särskilt vid tillfällena då texterna explicit handlar om kriminalisering, vilket rimligtvis bör innebära att fokus istället ska ligga på gärningsmannen. Fraser (2015) framhåller att även om kvinnan enligt rätten ska ha uttryckt

sin (o)vilja, har hon ofta goda skäl att inte göra något motstånd mot förövaren. Bland annat då motstånd ökar risken för att bli mördad. Samtidigt är det större risk att mannen frikänns om kvinnan inte följer juridiska aktörers förutfattade meningar avseende hennes agerande under och efter en våldtäkt (ibid.).

Det centrala i rättsliga sammanhang och i den rättsliga tillämpningen, har historiskt varit, och är till stor del även idag, offrets viljeuttryck. En fråga som egentligen i grund och botten bör handla om mannens våld, görs om till ett problem gällande kvinnans viljeuttryck (Andersson 2004; Burman 2007;) vilket påvisar att domstolar i stor utsträckning bekräftar manliga värderingar och normer gällande hur en kvinna bör agera eller inte bör agera (Burman, 2007).

3. Teoretiska utgångspunkter

3.1 Socialkonstruktivism

Vår uppsats utgår från den socialkonstruktivistiska ansatsen. Socialkonstruktivismen är att betrakta som en kunskapsteori, vilken fungerar som ett paraply för andra teorier som också har konstruktioner av fenomen som utgångspunkt. Socialkonstruktivismen innebär att forskaren ska ha en kritisk inställning till det som uppfattas som självklart och naturligt, vilket innebär att det som tas för givet ska utforskas kritiskt (Barlebo Wenneberg, 2010; Burr, 2015). Vivien Burr (2015) framhåller att hur vi förstår världen, och hur vi förklarar den med tillhörande kategorier och begrepp, är bundet till den rådande kulturella och historiska kontexten. Tid och rum framhålls alltså som ytterst väsentligt i hur olika fenomen konstrueras. Det som just nu betraktas som en sanning eller kunskap, kan förklaras genom att det är det nuvarande accepterade sättet att förstå världen (ibid.). Med denna förklaring understryker Burr (2015) att till och med det som vi tror att vi säkert vet, är föränderligt och konstruerat.

Med Burrs (2015) resonemang i bakhuvudet kan vi vid närmare eftertanke förstå att många företeelser som vi registrerar som självklara, så som sexualitet, kön, kroppsspråk och normer inte måste vara det. Vår kunskap är således socialt konstruerad, och den skapas genom språket och i sociala interaktioner (ibid.). Vidare framhålls det att hur vi använder språket bidrar till både skapandet och upprätthållandet av normer (Barlebo Wenneberg, 2010). I vår studie kan domarna vi analyserar förstås som en social interaktion där språket får en konsekvens

avseende konstruktionen av kvinnan. Socialkonstruktivismens syfte blir här, i enlighet med det Barlebo Wenneberg (2010) framför, att verka demaskerande och bryta upp traditionella föreställningar och förgivettagna kunskapsanspråk.

3.2 Genusteori

Inom den genusvetenskapliga forskningen och dess teorier, är den centrala idén att kön är något som konstrueras. Hur kön betraktas är kontextberoende utifrån ett socialt, kulturellt och historiskt sammanhang (Mattsson, 2015). Hur vi uppfattar vad som är kvinnligt respektive manligt, med tillhörande egenskaper, konstrueras genom både språk och handling (ibid.). Inom genusteorin görs således en uppdelning av kön och genus. Yvonne Hirdman (2001), vars teori om genussystem vi utgår ifrån, vidhåller att genus är det socialt konstruerade könet och ett begrepp som hjälper till att synliggöra hur män och kvinnor villkoras utifrån kön. Till exempel är mannens ram för vad som inbegrips som manligt, inte alls lika snäv som motsvarande ram är för kvinnan (ibid.). Hirdman (2001) framhåller även att görandet av genus i hög grad blivit ett kvinnojobb. I följande text redogör vi för begreppen *isärhållandets princip*, *genuskontraktet*, *genusordning* och den *kvinnliga underordningen* vilka vi alla tillämpar i analys av vår empiri.

Hirdman (2001) menar att genus skapas genom isärhållning av kvinnor och män och att detta vidare orsakar social differentiering. Den åtskillnad som görs mellan kvinnor och män kallas för *isärhållandets princip* och innebär att kvinnor och män, och det som betraktas som kvinnligt kontra manligt, hålls isär och betraktas som varandras motsatser. Ett exempel på detta är att kvinnan och det hon representerar relateras till svaghet, medan mannen och manlighet sammankopplas med styrka (ibid.).

Hirdman (2001) framhåller att allting i vårt samhälle på något sätt är bekönat och att detta förstärker isärhållandet. Genus görs genom hur vi ordnar och kategoriserar olika fenomen, allt ifrån egenskaper och beteenden, till fysiska ting likt kläder (ibid.). Hur vi talar om, och beskriver samhälleliga företeelser utgår alltid från mannen och den manliga normen. Utgångspunkten för detta fenomen är främst den manliga normen där ytterligheten "att vara man är att inte vara kvinna" (Hirdman, 2001, s. 65) betonas. Isärhållandets princip ingår i det som Hirdman (2001) benämner som *genuskontraktet*. Konsekvenserna genuskontraktet

medför, är att de stereotypa föreställningar som produceras genom genusskapandet leder till att varken begränsningar eller villkor är detsamma för de två biologiska könen, vilket enligt Hirdman (2001) innebär att män och kvinnor inte släpps in på samma arenor på samma villkor.

Genuskontraktet, och det isärhållande som det innebär, leder sedermera till det som kallas för genusordning vilket i grund och botten handlar om mannens överordning i relation till kvinnan. Han är med andra ord den som står i centrum (Hirdman, 2001). Begreppet genusordning används i benämning av den samhälleliga struktur som både skapar och vidmakthåller maktrelationer män och kvinnor emellan. Kvinnan är i en sådan förståelse alltid underordnad mannen vilket enligt genusteorin kallas den kvinnliga underordningen (ibid.). En viktig poäng som Hirdman (2001) framhåller i relation till underordningsproblematiken är exempelvis att det är offret som problematiseras, medan förövaren står tyst bredvid och tittar på.

En annan viktig poäng Hirdman (2001) framför är att kvinnor, på grund av sin underordnade roll, ofta underordnar sig själva. En anledning till detta är att kvinnor, i ett försök att göra livet mer dragligt, försöker skapa lite mer svängrum. Problemet är, att hon enbart kan göra detta inom genuskontraktets gränser vilket innebär att istället för att skapa nya möjligheter för sig själv, blir följden rent krasst enbart att hon reproducerar de utestängande mönster som genuskontraktet innebär. Kvinnans strategier kan enligt Hirdman (2001) omöjligt expandera utanför kontraktets gränser.

4. Diskursanalys som teori och metod

Diskursanalys är både en teori och metod som inom samhällsvetenskapen används för att studera hur vår språkanvändning både konstruerar och reproducerar den sociala verkligheten och vårt samhälle (Svensson, 2019). Diskursanalys erbjuder både teoretiska modeller och metodologiska verktyg för att kunna undersöka språkets funktion (Winther Jørgensen & Philips, 2000). Forskare som tillämpar diskursanalys menar att det därför inte går att särskilja teori och metod (ibid.).

Begreppet diskurs kan förenklat beskrivas “ett bestämt sätt att tala om och förstå världen (eller ett utsnitt av världen)” (Winther Jørgensen & Philips, 2000, s. 7). Vidare utgår diskursanalysen från ett konstruktionistiskt perspektiv, vilket som tidigare nämnts, innebär att den bygger på antagandet om att vår kunskap om världen är socialt konstruerad (Svensson, 2019). Vi har valt att utgå från den disciplin inom diskursanalysen som kallas för kritisk diskursanalys. Kritisk diskursanalys utmärker sig på så sätt att det framhålls att diskurser både skapas av, samt skapar, sociala praktiker och strukturer (Winther Jørgensen & Philips, 2000). Det hävdas vidare inom den kritiska diskursanalysen att diskursiva praktiker medför reproduktion av ojämställda maktförhållanden mellan grupper likt män och kvinnor. Avsikten med den kritiska diskursanalysen är därför att bidra till social förändring med mer jämlika maktförhållanden som följd genom att klarlägga sambandet mellan språkbruket och social praktik, varför det även går att påstå att den kritiska diskursanalysen är politisk engagerad (ibid.).

4.1 Diskursanalytiska begrepp

I kritisk diskursanalys görs en lingvistisk analys av text och språkbruk för att finna drag som konstruerar diskurser. Dessa drag behöver i sig inte vara utmärkande, men genom en närläsning av texten kan beskrivningar som påverkar förståelsen av ett fenomen uppdragas (Winther Jørgensen & Philips, 2000). För att kunna göra detta utgår vi från några väl valda redskap från kritisk diskursanalys hämtade ur Norman Faircloughs (1992) lingvistiska verktygslåda. Dessa begrepp är *transitivitet* och *agens*. Vidare använder vi oss även av analys av ordval. Nedan redogör vi för hur vi använder dessa begrepp och redskap i vår analys.

I analys av transitivitet observeras hur processer och händelser hänger samman (eller inte) med objekt och subjekt. Detta görs för att kasta ljus över vilka ideologiska konsekvenser en formulering kan bidra till i en diskurs (Fairclough, 1992; Winther Jørgensen & Philips, 2000). Detta kan innebära att beskrivningen av en händelse eller ett fenomen exkluderar en part rent språkligt, exempelvis genom den *agens*, alltså handlingsmöjlighet, som tillskrivs en aktör eller agent. Agenten kan antingen vara aktiv eller passiv. Detta påverkar vidare i vilken utsträckning någon kan betraktas som ansvarig för handlingen i fråga (Fairclough, 1992; Winther Jørgensen & Philips, 2000). Kopplat till vår empiri får transitiviteten och agensen i olika skrivelser konsekvenser för hur kvinnan och mannen konstrueras i relation till en

våldtäkt. Till exempel får meningar olika betydelser beroende på om de rättsliga aktörerna i en formulering benämner tilltalad i form av aktiv eller passiv agens, och således om tilltalad kan betraktas som ansvarig för handlingen eller inte vilket som tidigare nämnts, får konsekvenser för hur kvinnan konstrueras i relation till aktuell diskurs.

I kritisk diskursanalys är det, som tidigare nämnts, även viktigt att analysera ordval då ord är sammankopplat till språkligt handlande (Boréus & Seiler Brylla, 2018). Vilket ord som används i beskrivningar av en handling eller ett fenomen, får följaktningsvis konsekvenser för hur dessa betraktas av andra. Det går att argumentera för att en viss benämning av en handling dels kan få rättsliga konsekvenser och dels politiska konsekvenser. I analys av ordval kan det också identifieras att anspråk görs på ordet genom att definiera och fylla det med en ny innebörd (ibid.). Kopplat till vår empiri utmärker detta sig bland annat genom att målsägandens egna ord om att hon blivit utsatt för en våldtäkt, omformuleras av domstolen till att i deras återberättande av händelseförloppet skriva att hon benämnt övergreppet med ordet samlag. För att analysera vilken innebörd och laddning som specifika termer och ordval ger, använder vi oss av Svenska Akademiens Ordböcker (2021) i delar av analysen.

5. Metod

5.1 Metodologiska överväganden

Utifrån vår syftesformulering att undersöka hur kvinnliga målsäganden konstrueras i svenska våldtäktsdomar utgår vi från en kvalitativ forskningsansats. Vi har valt att använda texter som empiri då detta ger oss en möjlighet att synliggöra samhällliga föreställningar som dels har en påverkan på olika grupper relationer till varandra och dels upprätthåller och skapar identiteter (Boréus, 2015a).

Initialt hade vi bestämt oss för att göra en kvalitativ innehållsanalys av domar, men då vi redan i formulering av vår forskningsfråga utgick från en konstruktivistisk ansats, bytte vi spår till diskursanalys. I diskursanalys analyseras texter för att kasta ljus på förgivettaganden i olika sammanhang samt på vad som underförstås i texter (Boréus, 2015b). Metoden öppnar även upp för att betrakta språket som konstruerande, vilket i sin tur får en påverkan i tolkning

av fenomen (Bergström & Ekström, 2018). Detta metodval blev därför fruktbart för oss då domar går att betrakta som uttryck för vissa rådande diskurser i vårt samhälle.

Vidare är vi varse om att användandet av redan existerande dokument kan vara både till för- och nackdel. Nackdelen kan bli att den som utformat texten har gjort detta i ett annat sammanhang och syfte, vilket således kan innebära svårigheter att finna svar på den aktuella studiens forskningsfrågor (Lind, 2019). Dock anser vi att fördelen med dokument som empiri väger tyngre just då texterna är producerade utan påverkans effekter från oss som forskare (Bryman, 2018; Lind, 2019). Vidare innebär detta att studiens tillförlitlighet höjs (Bryman, 2018), vilket vi har värderat högt i genomförandet av studien.

5.2 Urval och urvalskriterier

Utifrån valet att göra en diskursanalys där språket är centralt för att förstå samhället och det sociala livet, var det för oss, som tidigare nämnts, relevant att samla in redan existerande texter (Svensson, 2019). Vi har därför i vår studie använt oss av det som kallas för målstyrt urval. Ett målstyrt urval innebär att vi som forskare samlat in material utifrån relevans för forskningsfrågorna i studien (Bryman, 2018). Med utgångspunkt i vårt syfte och frågeställningar valde vi således att samla in domar med brottsrubricering våldtäkt enligt 6 kap. 1 § Brottsbalken (1962:700) i sin lydelse före 1 juli 2018.

Efter vi valt vilken typ av dokument vi tänkte använda, formulerade vi en del kriterier materialet behövde uppfylla innan vi påbörjade vår insamling, detta för att på ett strategiskt sätt kunna sortera bland domarna och på så sätt skapa förutsättningar för att materialet skulle kunna hjälpa oss besvara våra frågeställningar (Bryman, 2018). Då studien inte har som syfte att undersöka ifall konstruktionen av kvinnan skiljer sig åt i friande respektive fällande domar, lades ingen vikt vid domslutet under insamlingen. Vidare hade vi satt upp följande kriterier för domarna; en manlig tilltalad, en kvinnlig målsägande, båda parter skulle vara myndiga och domarna skulle enbart ha brottsrubriceringen våldtäkt. Slutligen skulle rätten ha bedömt brottet utifrån den lagstiftning som var gällande enligt proposition 2012/2013:111. Den sistnämnda avgränsningen är gjord med utgångspunkt i att vi ansåg att det skulle vara tämligen svårt att förhålla oss till lagar med olika rekvisit.

I gällande lag efter 1 juli 2018, det vill säga proposition 2017/2018:177, har ett så kallat samtyckesrekvisit lagts till. Detta har en stor inverkan på vad som enligt rätten bedöms vara en våldtäkt. Den nya lagen bygger på avsaknad av frivillighet, till skillnad från tidigare lag vilken vi alltså använt oss av, där våld, hot och huruvida offret befunnit sig i en särskilt utsatt position var det centrala (Brottsförebyggande rådet, 2020). Den nya lagen bör således rimligtvis få en inverkan på hur domen är uppbyggd och vilket utrymme som ges för konstruktionen av målsäganden och tilltalad. Vidare är vi medvetna om att detta inneburit att tidsspannet blivit relativt kort vilket kan betraktas som en begränsning.

För att få tillgång till domar, började vi med att undersöka möjligheten att använda oss av den juridiska informationstjänsten Juno (2021). Relativt snabbt stötte vi på problem då vi inte hade tillgång till hela tjänsten. Med anledning av detta mailade vi biblioteket på Campus Helsingborg och blev vidare omdirigerade till att kontakta Juridicums bibliotek som istället gav oss inloggningsuppgifter till Bisnode InfoTorg (2021), där domar från olika instanser finns tillgängliga i sin helhet. På Bisnode InfoTorg (2021) sökte vi på avgöranden i tingsrätt med sökordet "våldtäkt" vilket gav 647 träffar år 2016 (innan Metoo) och 745 träffar 2018 (efter Metoo). Därefter började vi sälla bland domarna utefter våra uppsatta urvalskriterier. De domar som såg ut att falla inom ramen sparades ner på en USB-sticka och lästes översiktligt. Under tiden läsning fortskred sållades ytterligare domar bort då ett flertal inte uppfyllde urvalskriterierna.

Alan Bryman (2018) vidhåller att det är svårt att veta vilken mängd empiri som behövs för att kunna uppnå mättnad i en kvalitativ studie. Vidare menar Kristina Boréus (2015b) att det i en diskursanalys är viktigt att ha samlat in tillräckligt många texter för att kunna påstå att empirin speglar den diskurs som ämnas belysas. Med detta i åtanke, samt med hänsyn till studiens omfång och tidsbegränsning, bestämde vi oss för att plocka ut åtta domar från vardera tidsperiod. Totalt hade vi då 16 domar på 331 sidor. När vi påbörjade analysarbetet höll vi dörren öppen för att vi eventuellt skulle behöva utöka urvalet. Vi fick dock relativt snabbt en känsla av mättnad och att ytterligare empiri inte skulle tillföra mer.

5.3 Metodens tillförlitlighet

Det är inom forskning av största vikt att omvärlden kan lita på att det som studien framför är sanningsenligt i den mening att forskaren faktiskt gjort det som påstås (Svensson & Ahrne, 2015). De väletablerade begreppen reliabilitet och validitet används frekvent inom kvantitativa studier när olika resonemang avseende studiens trovärdighet förs. När det kommer till kvalitativ forskning, anses däremot dessa begrepp av somliga forskare som direkt olämpliga och det framhålls att en studie av kvalitativt slag behöver skapa vederhäftighet på andra sätt (Bryman, 2018). Egon G. Guba och Yvonna S. Lincoln (refererad i Bryman, 2018) instämmer i detta, varför de presenterar kriterierna tillförlitlighet och äkthet. Det är fortsättningsvis dessa två kriterier vi förhållit oss till i bedrivandet av vår studie.

Äkthet utgörs av kriterier kopplade till forskningspolitiska följder rent generellt. Vidare består kriteriet rörande tillförlitligheten av fyra olika delkriterier som alla har en motsvarighet inom kvantitativ forskning (Bryman, 2018). Överförbarhet och trovärdighet kallas de kriterier som korresponderar med den kvalitativa forskningens validitetsbegrepp. Trovärdighetskriteriet inkluderar bland annat huruvida rådande forskningsbestämmelser följts eller inte (ibid.), vilket vi i vår studie ämnat leva upp till genom att bland annat följa de forskningsetiska regler från Vetenskapsrådet (2002) som framhålls under rubriken "Etiska överväganden".

Fortsättningsvis innebär överförbarhet om ifall studien frambringat fylliga skildringar eller inte. Fylliga beskrivningar är nödvändigt för att utomstående på ett lättare sätt ska kunna bedöma överförbarheten (Bryman, 2018). För att leva upp till detta kriterium har vi på ett detaljerat vis redogjort för de många detaljer som studien inbegriper. Vår avsikt med detta var att just skapa fylliga redogörelser som gör det möjligt för utomstående att bedöma i vilken utsträckning vårt forskningsresultat är överförbart till andra kontexter och miljöer. Bryman (2018) framhåller dock att återskapandet av de resultat en kritisk diskursanalys frambringat, inte är möjligt. Han menar att resultaten enbart är en produkt av många olika potentiella tolkningar, vilket är anledningen till att det inte går att förutsätta att de är representativa för en objektiv verklighet.

Det kriterium som vidare är jämförbart med reliabilitetsbegreppet rör studiens pålitlighet. Detta kriterium innefattar huruvida förutsättningar för extern granskning skapats av forskaren

eller inte (Bryman, 2018). För att tillförsäkra en hög grad av tillförlitlighet i studien har vi, så långt det varit etiskt görbart, strävat efter att vara så transparenta som möjligt i arbetsprocessen då vi menar att detta möjliggör extern granskning. Just transparens och öppenhet kring de val som görs i studien och kring forskningsförfarandet rent generellt, är betydelsefullt avseende studiens pålitlighet. Utifrån etiska skäl har vi dock valt att delvis begränsa öppenheten avseende vårt empiriska underlag. Till exempel kan det faktum att vi aktivt valt att inte på något sätt redogöra för domarna och vid citering i analysen inte heller redogjort för vilken dom citatet är hämtat ifrån, riskera att minska transparensen. Detta då läsaren inte fullt ut kan se hur pass generella de mönster och diskurser vi identifierat i empirin faktiskt är. Vi vill dock framhålla att de diskurser som identifierats har en bred och tydlig förankring i empirin. I de fall empiriska exempel i form av diskursiva brott används i analysen eller när citat från samma dom används för att underbygga ett argument, påpekas detta. En mer utförlig diskussion kring delar av det som framförs ovan, återfinns under rubriken "Etiska överväganden".

Avslutningsvis handlar det sista delkriteriet om möjligheten att konfirmera och styrka, vilket korresponderar med objektivitetskravet inom kvantitativa studier (Bryman, 2018). Guba och Lincoln (refererad i Bryman, 2018) framhåller att det inom samhällsrelaterad forskning är omöjligt att uppnå fullständig objektivitet och menar att forskaren som alternativ till detta istället behöver säkra att hen agerar i god tro. Detta har vi gjort genom att föra kontinuerliga diskussioner under studiens gång med syftet att förhålla oss till studien på ett så kritiskt sätt som möjligt för att inte låta egna åsikter och tyckanden påverka undersökningen. Dock vill vi poängtera att det ständigt finns en subjektivitet i analysen vid tillämpandet av diskursanalys och att detta framhålls som ett bekymmer med denna form av analys (Bryman, 2018). Detta brukar ibland benämnas som reflexivitetsproblematiken (Winther Jørgensen & Phillips, 2000).

5.4 Bearbetning och analys

När vi hade samlat in de domar som utgör vår empiri, började processen med att bearbeta och så småningom analysera empirin. I arbetet med vår empiri har vi främst förhållit oss till de fem steg Peter Svensson (2019) föreslår för diskursanalys, men vi har även låtit oss inspireras av generella bearbetningsprocesser för kvalitativ forskning.

I det första steget framhåller Svensson (2019) vikten av att bekanta sig med materialet genom att läsa och bläddra i empirin flertalet gånger. Jens Rennstam och David Wästerfors (2015) benämner detta som att forskaren behöver umgås med materialet och uttrycker likt Svensson (2019) att det är viktigt, om ändock tidskrävande, att som forskare göra sig förtrogen med sin empiri. Vi började därmed att läsa genom alla domar om och om igen på varsitt håll för att skapa en överblick av empirin. I det andra steget framhålls det att det empiriska materialet behöver organiseras. Organiseringen är viktig för att få en första idé om hur fenomen som kan utläsas ur materialet hänger ihop (Svensson, 2019). I detta skede utgick vi främst från våra frågeställningar och började så småningom anteckna utmärkande delar och mönster i domarna.

Det tredje steget berör närläsning. I denna del av processen föreslås det att forskaren kontinuerligt ställer frågan "Vad sker här?" till empirin (Svensson, 2019, s. 138). Frågan är till för att hjälpa diskursanalytikern få syn på vad det är som händer i texten samt för att uttyda språket som en social handling (ibid.). Fortsättningsvis kan frågan anpassas efter studiens syfte, varför det för oss blev relevant med frågan "Vad sker med konstruktionen av kvinnan här?". Med denna fråga som utgångspunkt, har vi kunnat se materialet utifrån nya perspektiv men samtidigt kunnat fokusera vår blick för att uppmärksamma de utmärkande diskurserna.

Rent praktiskt arbetade vi växelvis med det tredje och det fjärde steget, där det sistnämnda avser tematisering (Svensson, 2019). Vi arbetade här tillsammans med närläsning genom att ställa vår fråga till empirin och började samtidigt färgmarkera fraser och stycken. Detta kan ses som en form av kodning, där vi dels kodade efter teman grundade i vår förförståelse och dels lät empirin tala för sig själv vilket hjälpte oss att få syn på nya kategorier. Genom denna bearbetning fick vi många möjliga ingångar till analysen, vilket innebar att vi behövde göra en reducering inför analysen. Rennstam och Wästerfors (2015) framhåller att analytikern ställs inför ett representationsproblem, vilket reduceringen är svar på. Det är omöjligt att redovisa alla fynd från materialet, varför det är viktigt att urskilja vilka delar som på ett rättvist sätt kan åskådliggöra empirin utan att göra avkall på andemeningen (ibid.).

De femte och sista steget är kontextualisering vilket går ut på att den analyserade texten återplaceras i sitt sociala sammanhang (Svensson, 2019). Svensson (2019) poängterar dock att

kontextualisera i en kritisk diskursanalys innebär att fokus snarare läggs på att identifiera den kontext som inte direkt uppenbarar sig i empirin. En viktig del av kritisk diskursanalys är att explicit synliggöra vad som språkligt kan underförstås, snarare än det som uttryckligen skrivs (ibid.). I vår analys av empirin har vi därför identifierat diskurser kopplade till genus, lyft fram hur dem tagit sig uttryck i domarna samt problematiserat hur dessa kan påverka konstruktionen av kvinnan och vilka konsekvenser detta kan innebära för henne.

5.5 Etiska överväganden

Etik är någonting vi funderat och resonerat mycket kring under arbetets gång. Ytterst, handlar forskningsetiska principer om att det forskningsintresse som studien frambringar aldrig får ha högre prioritet än de personer som på något sätt medverkar i studien. Personerna som medverkar i studien ska alltså inte påverkas negativt av undersökningen (Lind, 2019). Detta kallas enligt Vetenskapsrådet (2002) för individskyddskravet och delas upp i fyra olika begrepp kallade nyttjandekravet, konfidentialitetskravet, informationskravet och samtyckeskravet.

Nyttjandekravet innebär att uppgifter som samlas in om enskilda individer, enbart får nyttjas i forskningsändamål (Bryman, 2018; Svensson & Ahrne, 2015; Vetenskapsrådet, 2002). Detta krav har tagits i beaktande genom att vi efter studiens avslut raderat och förstört samtligt material där personuppgifter på något sätt röjs. Kravet rörande konfidentialitet handlar om att allt material där någon typ av personuppgift finns, ska hanteras och förvaras så att ingen obehörig får tillgång till dem (Vetenskapsrådet, 2002; Bryman, 2018). Detta har vi levt upp till genom att aldrig lämna vårt material utan uppsikt när vi arbetat utanför våra bostäder, och i våra hemmiljöer har materialet hållits undagömt från övriga familjemedlemmar.

Fortsättningsvis handlar informationskravet om att studiens syfte ska förmedlas till de individer som studien berör och avslutningsvis innebär samtyckeskravet att individer medverkande i studien själva ska kunna besluta över sitt deltagande (Vetenskapsrådet, 2002; Bryman, 2018). De olika överväganden vi gjort, och de diskussioner vi haft gällande etik, har främst tagit avstamp kring dessa två krav. Vårt empiriska material, domar, tillhör kategorin allmänna handlingar. Lagen om Tryckfrihetsförordning (1949:105) kontrollerar allmänna handlingars offentlighet och enligt 2 kap. 1 § ur samma lag, framgår det att alla normalt sätt

har rätt att ta del av allmänna handlingar.

Vidare behöver inte samtycke inhämtas ifall informationen om de individer som ingår i undersökningsmaterialet, införskaffats från redan befintliga myndighetsregister. Samtycke är inte heller nödvändigt att inhämta om det förhindrar individskyddskravet genom att till exempel återuppväcka eventuella kriser, eller framkallar minnen från ett tidigare kriminellt liv (Vetenskapsrådet, 2002). Om det empiriska materialet inhämtats från myndighetsregister som redan existerar och om deltagarna i studien är av passiv karaktär, kan även informationskravet förbises (ibid.). Utifrån ovan nämnda resonemang har vi gjort bedömningen att inte informera inblandade individer om deras medverkan i studien, vi har inte heller inhämtat samtycke från de berörda parterna.

Avslutningsvis vill vi även nämna att trots vårt materials offentlighet, har vi ändå valt att anonymisera och avidentifiera samtliga uppgifter som vi misstänker på något sätt går att härleda tillbaka till individerna som deltagit i studien. Hit hör bland annat målsägandens namn, den tilltalades namn, vittnens namn och vilken tingsrätt det rör sig om. Dels då berörda parter personuppgifter inte har någon betydelse för vår studie, men främst då vi inte anser att vi kan leva upp till individskyddskravet om uppgifterna inte mörkas. Vidare har vi utifrån samma argumentation valt att inte innefatta några som helst redogörelser för domarna i studien, samt inte heller specificerat vilket citat som kommer från vilken dom. Allt i syfte att försvåra eventuell spårbarhet.

6. Resultat och analys

Följande avsnitt består av en resultatredovisning med tillhörande analys vilken syftar till att besvara vårt syfte med tillhörande frågeställningar. Under rubriken “Konstruktionen av kvinnan” presenteras resultat och analys rörande studiens första frågeställning och under rubriken “Konstruktionen av kvinnan före och efter Metoo”, presenteras resultat och analys kopplat till studiens andra frågeställning. Vi kommer i detta kapitel löpande redogöra för analyserna av de diskurser vi funnit utmärkande genom att relatera dessa till valda teoretiska utgångspunkter och till tidigare forskning. För att underbygga våra analyser lyfter vi även in representativa citat från empirin.

6.1 Konstruktionen av kvinnan

Det här avsnittet behandlar vår första frågeställning om på vilket sätt kvinnor konstrueras i svenska våldtäktsdomar. I domarna framträder många olika diskurser. Nedan redogör vi för de diskurser som i sin helhet är mest framträdande i empirin, det vill säga från både innan och efter Metoo. Diskurserna presenteras under rubrikerna “Kvinnan som objekt”, “Kvinnan som underordnad”, “Kvinnan som mindre värd”, “Kvinnan som skyddsvärd” och “Kvinnan som icke skyddsvärd”.

6.1.1 Kvinnan som objekt

En tendens som är framträdande i domarna är hur kvinnan konsekvent objektifieras. I detta identifierar vi en diskurs som vi kallar kvinnan som objekt. Denna diskurs går till exempel att utläsa genom de begreppsanvändningar som återkommande används i domskälen kring det sexuella övergreppet. Nedan följer två citat från vår empiri som illustrerar detta.

Vad gäller den i målet aktuella händelsen är inledningsvis följande utrett [...] de hade samlag. (Citat 1)

Av målsägandens och tilltalades samstämmiga uppgifter framgår att de har haft samlag med varandra den aktuella natten. (Citat 2)

I citaten går det att utläsa att det sexuella övergreppet i domen benämns som ett samlag. I citat 1 konstateras att det är “utrett” att målsäganden och tilltalad haft samlag. I citat 2 anges att det enligt både målsägandens och tilltalades “samstämmiga uppgifter” framgår att de har haft samlag. Per definition är samlag någonting som sker i överenskommelse mellan alla inblandade parter (Svenska Akademiens Ordbok, 1964). Det rätten skriver är alltså att parterna i samförstånd med varandra haft sex, trots att det brott som prövas i rätten är våldtäkt. Målsägandena uttrycker inte någonstans i domarna som utgör det empiriska underlaget, att hon och den tilltalade haft samlag eller varit intima med varandra vid det specifika tillfället. Kvinnan har anmält en våldtäkt och framhåller genomgående att hon blivit utsatt för ett sexuellt övergrepp. Den tilltalade framhåller i sin tur konsekvent att kvinnan frivilligt deltagit i den sexuella handlingen i fråga. När rätten då skriver att målsäganden och

tilltalad lämnat samstämmiga uppgifter om att de tillsammans haft samlag eller att det är utrett att parterna haft samlag, konstruerar rätten genom språkanvändningen implicit kvinnans del i den sexuella handlingen som någonting som kan ske oberoende av hennes samtycke. Således positioneras hon som ett passivt objekt, snarare än ett aktivt rättssubjekt, och händelsen vidare som en icke kriminell handling (jfr Fairclough, 1992).

Fortsättningsvis är citaten nedan hämtade från samma dom, och visar på ytterligare exempel där kvinnans berättelse kring övergreppet förändras genom de rättsliga aktörernas ordval.

Målsägandens berättelse om att hon utsatts för ett sexuellt övergrepp [...]. (Citat 3)

Målsägandens uppgifter om att det förekommit ett vaginalt samlag [...]. (Citat 4)

Det som språkligt sker i citaten ovan är att målsägandens utsaga om våldtäkten ändras från att först benämnas som ett "sexuellt övergrepp", till att sedan benämnas som ett "vaginalt samlag". Det som explicit händer är att hennes ord omformuleras. Istället för att vidhålla hennes ordval avseende det inträffade, används ordet "samlag" som neutraliserar händelsen. Att kvinnans version kring det som inträffat tillskrivs mindre värde än mannens går att koppla till Hirdmans (2001) begrepp genusordning och den kvinnliga underordningen, vilket här synliggörs genom att mannen konstrueras som den överordnade parten vars ord inte omförhandlas språkligt. Genom att rätten på detta sätt omskapar kvinnans sätt att tala om händelseförloppet, tydliggörs också att hon inte fullt ut erkänns som en värdig och jämställd part i rättssalen.

Citat 1-4 åskådliggör hur domens språkanvändning återkommande objektifierar och förminskar kvinnan, samt bidrar till formandet av diskursen av kvinnan som objekt. Här går det att dra paralleller till det Hassan Jansson (2002) och Burman (2007) konstaterar om att lagen och dess begreppsanvändning är manligt bekönad och grundas i kvinnors och mäns olika roller i samhället. Detta går att återknyta till det Andersson (2004), Burman (2007) och Diesen (2005) framhåller om att lagen inte är könsneutral.

Något annat som är framträdande i empirin kopplat till diskursen kvinnan som objekt, är

själva skrivelserna kring de sexuella övergreppen och hur dessa påverkar konstruktionen av kvinnan. Citaten nedan exemplifierar hur dessa skrivelser kan se ut.

...tilltalad hade sex med henne. (Citat 5)

...han har haft vaginalt samlag med målsägande. (Citat 6)

Dessa val av formuleringar vid beskrivandet av övergreppet går att betrakta som problematiska då kvinnan och kvinnans inställning till handlingen rent språkligt utelämnas (jfr Fairclough, 1992). Det som kan underförstås utifrån ovan nämnda skrivelser, är att kvinnans möjlighet att samtycka till handlingen försvinner. Den form av transitivitet som används i citaten tillskriver mannen aktiv agens, han görs till den aktiva parten i handlingen, vilket också medför att handlingen normaliseras (Fairclough, 1992). Skrivelsen ”tilltalad hade sex med henne” implicerar att det är ”han som har”. Detta innebär att hon konstrueras som en passiv mottagare av mannens sexuella begär, vilket bidrar till skapandet av diskursen kvinnan som objekt.

Fortsättningsvis möjliggör skrivelser likt dessa, vidmakthållandet av maktrelationer mellan kvinnor och män. Detta går att koppla till genusordningen och till den kvinnliga underordningen på så sätt att mannen framställs som den överordnade och således den (enda) som har någonting att säga till om i situationen och implicit kan och får ta initiativ. En sådan ojämn maktfördelning framhåller Hirdman (2001) innebär att könen ges skilda förutsättningar i samhället. Detta går även att utläsa i rättssalen, där parterna beroende av sitt kön ges olika förutsättningar där mannen är den självklara, vilket går att återknyta till Diesens (2005) resonemang om att likhet inför lagen är omöjligt att uppnå.

Det sista som varit framträdande kopplat till diskursen kvinnan som objekt, har att göra med de anledningar dels domstolen, och dels kvinnan själv uppger som argument till varför hon omöjligt frivilligt deltagit i den sexuella handlingen hon utsatts för. Nedan följer citat i syfte att illustrera detta.

Hon sade tydligt till honom att hon inte var intresserad av att ha sex med honom och att hon var intresserad av en annan kille. (Citat 7)

Hon hade vid tillfället träffat sin nuvarande pojkvän och de tyckte om varandra men var ännu inte tillsammans. (Citat 8)

Det som går att underförstå utifrån citaten ovan, är att kvinnorna medvetet eller undermedvetet är varse om att deras ofrivillighet och att dem sagt nej, inte är anledningar nog för att en man inte ska våldta dem. De är med andra ord direkt eller indirekt varse om att deras nej inte väger lika tungt som faktumet att de tillhör en annan man, varför de känner ett behov av att redogöra för omständigheter kopplade till deras civilstatus likt i citaten ovan. Vidare framhåller Diesen (2005) och Fraser (2015) att kvinnan i princip alltid är tillgänglig för mannen. Detta kan fortsättningsvis kopplas samman med det Fraser (2015) uppger om att kvinnan betraktas som ett redskap för mannen att nyttja när han än behagar. När kvinnan i sin utsaga redogör för att hon tillhörde en annan man, har hon således genom sitt konstaterande både distanserat sig, samt gjort sig otillgänglig för mannen.

En tolkning som går att göra är att det fenomen att kvinnan betraktas som tillgänglig fram tills dess att hon tillhör en annan man, dels objektifierar henne och dels gör att hennes rättigheter och mänsklighet osynliggörs. Vidare innebär detta att kvinnan genom dessa sägningar även objektifierar sig själv, vilket kan härledas till dels det Hirdman (2001) nämner om att kvinnor i hög grad är bidragande faktorer i skapandet av den egna underordningen, samt dels till det Fraser (2015) nämner om den välvilliga sexismen och hur denna rent faktiskt verkar kontraproduktivt för kvinnor och bidrar till upprätthållandet av våldtäktskulturen. Utifrån detta går det därför att argumentera för att genusordningen är så pass djupt rotad, att kvinnan inte själv reflekterar över hur denna typ av argumentation konstruerar henne, alltså som ett objekt (jfr Hirdman, 2001).

Även rätten omnämner genomgående målsägandes civilstatus vilket underbyggs av Hassan Janssons (2002) resonemang om att rättsliga aktörer reproducerar ojämlika förhållanden kvinnor och män emellan även i rättssal. Citatet nedan illustrerar detta.

Målsägande är [...] gift sedan många år. (Citat 9)

Detta tyder på, i likhet med det som framförts ovan, att rättsliga aktörer betraktar målsägandes civilstatus som en väsentlig detalj att framföra i domen. Detta påvisar att även rättsliga aktörer relaterar till kvinnan i form av huruvida hon tillhör en annan man eller inte, vilket påvisar hur dominerande diskursen kvinnan som objekt är i de analyserade domaren, samt hur kvinnans rättigheter och likhet inför lagen villkoras utifrån rådande genusordning (jfr Hirdman, 2001).

6.1.2 Kvinnan som underordnad

Ett annat genomgående mönster i vår empiri är kvinnans underordning. Detta uppenbarar sig genom att kvinnans utsaga ges mindre utrymme än den tilltalades i domen. Rätten hänvisar återkommande till det som står i gärningsbeskrivningen eller till det som åklagaren påstått, istället för att återberätta vad kvinnan under huvudförhandlingen har förmedlat. Nedanstående citat exemplifierar detta.

Målsäganden har lämnat en berättelse enligt vilken tilltalad ska ha gjort sig skyldig till det som åklagaren påstått i gärningsbeskrivningen. (Citat 10)

Målsägande har beskrivit att tilltalad handlade mot henne på de sätten som åklagaren angivit i gärningsbeskrivningen. (Citat 11)

Målsägande har uppgett att tilltalad i lägenheten våldförde sig på henne på det sätt som åklagaren påstått. (Citat 12)

I citat 10 och 11 hänvisar de rättsliga aktörerna till "gärningsbeskrivningen" och i citat 12 till "på det sätt som åklagaren påstått" istället för att låta kvinnornas utsagor ta utrymme och således även redogöra för vad målsägandena faktiskt har framhållit inuti rättssalen. Kvinnornas egna röster ges härigenom en marginaliserad position. Denna försummelse av målsägandens utsaga och plats i domen avspeglar rådande genusordning där mäns plats på olika sociala arenor ofta ses som självklar, medan kvinnors plats och utrymme utan vidare kan förhandlas bort (jfr Hirdman, 2001). Fraser (2015) framhåller att denna form av sexism handlar om att kvinnan ska vara ett följsamt redskap för mannen, vilken hon inte kan vara om hon ostridigt tillåts uppta lika mycket utrymme samt bete sig på samma sätt som en man. Att

kvinnans underordning i samhällets rådande diskurser påverkar det rättsliga mötet samt färgar de rättsliga aktörerna blir här tydligt (jfr Hassan Jansson, 2002).

Samtidigt som mannen generellt får ta mer plats i domarna, består mycket av det utrymme som kvinnan väl får, av redogörelser kring hur och varför hon hamnat i våldtäktsituationen. Detta genomgående mönster illustreras nedan med hjälp av två citat hämtade ur samma dom.

Hon arbetar inom städbranschen, vilket är ett fysiskt krävande arbete. Hon går därför på massage cirka två gånger i månaden. I mitten av april 2018 fick hon – efter en påfrestande vår – akut ont i ryggen och var därför i behov av massage. Målsägande kontaktade den massör som hon normalt regelbundet får behandling av, men denna hade ingen ledig tid. Hon ringde ytterligare tre eller fyra massörer men ingen av dessa hade tid samma dag. Hon letade då i stället bland annonser på Facebook Marketplace. Där hittade hon en annons om massage som var bara för kvinnor. Den som hade lagt ut annonsen hade ett barn som profilbild. Målsägande har sagt att hon därför utgick från att annonsören var kvinna. (Citat 13)

Vidare behöver sedan denna redogörelse godtas av rätten, vilket går att utläsa ur citatet nedan.

Målsägande har lämnat en berättelse som innefattar hur det kom sig att hon på grund av akuta ryggbesvär via annonsen på Facebook Marketplace kom i kontakt med tilltalad, hur det gick till när de kommunicerade och sedermera träffades. [...] förklaringen framstår som fullt godtagbar. (Citat 14)

En tolkning som går att göra utifrån citat 13 och 14, är att kvinnan på ett acceptabelt sätt bör kunna redogöra för varför hon befunnit sig på en plats där hon sedan blivit våldtagen. För att inte bli betvivlad av rätten måste kvinnan på ett trovärdigt sätt framhålla att hon i samband med våldtäkten inte tagit några risker, detta för att kunna inbegripas i våldtäktsmyterna och vidare inte ifrågasättas (jfr Bitsch, 2019; Fraser, 2015). Att kvinnorna ger dessa långa utläggningar, och att det sedermera är dessa som domstolen väljer att inbegripa i domen, påvisar hur våldtäktsmyter producerar vidare skyldigheter för kvinnan i och runt övergreppssituationen och hur hon implicit riskerar att betraktas som medskyldig om hon agerat på ett risktagande sätt (jfr Andersson, 2004). Detta kan vidare kopplas till Hirdmans

(2001) begrepp genuskontraktet där det framhålls att villkoren mellan kvinnor och män inte är detsamma, vilket här synliggörs genom de långa och detaljerade redogörelser kvinnan i fråga behöver göra i samband med övergreppet.

Andersson (2004), Burman (2007) och Diesen (2015) konstaterar att lagen producerar och reproducerar hinder relaterade till jämställdhet. Normer kopplat till kön, är så pass starka att det i princip är omöjligt för rättsliga aktörer att inte reproducera stereotypabekräftande strukturer inuti rättssalen (Fraser, 2015). Detta är alltså tendenser som går att utläsa i domarna. Den omständigheten att kvinnornas utsagor i domarna genomgående ges mindre utrymme än männens, samt att när hon väl tillägnas en del utrymme, är detta för att redogöra kring hur hon hamnade i övergreppssituationen till att börja med, går att koppla till könsnormer, genuskontrakt och genusordning. Ovanstående redogörelser gör att det går att argumentera för att rättsliga aktörer på grund av detta även i rättssalen omedvetet återskapar ojämlika förhållanden könen emellan.

En tolkning som kan göras är att kvinnans frånvaro i domarna konstruerar henne som underordnad mannen och således också som mindre värd än honom. Att kvinnan på ett godtagbart sätt måste redogöra för hur det kom sig att hon hamnade i en situation där hon sedan blir våldtagen, kan bidra till föreställningen om att kvinnan är orsaken till övergreppet, vilket fråntar ansvaret från den person som i själva verket bär hela ansvaret, det vill säga mannen. Detta går vidare att relatera till det Hirdman (2001) nämner om den kvinnliga underordningen vilken poängterar att det är kvinnan som problematiseras.

6.1.3 Kvinnan som mindre värd

En annan utmärkande diskurs som går att utläsa ur vår empiri, är kvinnans mindre värde i relation till mannen. Rättens språkliga framställning av kvinnan respektive mannen skiljer sig åt, vilket bland annat Kristina Boréus och Charlotta Seiler Brylla (2018) konstaterar *i sig* påverkar konstruktionen. Citaten nedan exemplifierar hur detta tar sig uttryck i vår empiri.

Målsägande har uppgivit att hon och tilltalad inte hade någon fysisk kontakt [...].

Tilltalad har berättat att han och målsägande kysstes innan bilfärden. (Citat 15)

Målsägande har uppgett att tilltalad våldförde sig på henne [...]. Tilltalad har förnekat detta och har å sin sida berättat att de haft visst frivilligt sex. (Citat 16)

I både citat 15 och 16 framhålls det att målsägandena “uppgivit” och “uppgett” när domstolen refererar till kvinnornas utsagor. Vidare går det utifrån bägge citaten att utläsa att de tilltalade “berättat” när det refereras till deras uttalanden. Dessa ord kan förstås ha olika laddningar. Termen “uppgiv” är enligt Svenska Akademiens Ordbok (2011) synonymt med ordet “påstå”. I ordbokens exempel på hur termen används, återfinns också situationer där det som sägs kan ifrågasättas, då “det påstås” (ibid.). Termen “berättat” beskrivs i sin tur som likvärdigt med orden “meddela” och “tala om” (Svenska Akademiens Ordbok, 1904). Etymologiskt kommer “berätta” från att “göra rätt” och “rätta” (Svensk Ordbok, 2021a), vilket understryker dess mer positiva laddning gällande antagen sanningshalt i det som sägs. Rent språkligt går det i citaten ovan därför att underförstå att hennes utsaga behöver beaktas med viss försiktighet då den till skillnad från mannens, implicit kan förstås som ett påstående. Kvinnans respektive mannens utsaga tillskrivs härigenom olika betydelse vilket i detta fallet påverkar framställningen av kvinnan på så vis att hennes ord inte positioneras som fullt lika tillförlitliga som mannens.

Barlebo Wenneberg (2010) understryker att hur språket används, bidrar till producerandet och upprätthållandet av vissa konstruktioner. Samtidigt bidrar också diskursiva praktiker till reproduktion av ojämställda maktförhållanden mellan kvinnor och män (Winther Jørgensen & Philips, 2000). Utifrån ovan nämnda resonemang, går det att göra tolkningen att de ord som används i domarna tillskriver kvinnan och mannen olika värde. Sammanfattningsvis innebär detta att många av de ordval som görs i domarna systematiskt ligger kvinnan till last. Detta gör att det skapas en diskurs där kvinnan konstrueras som mindre värd än mannen vilket kan kopplas till Hirdmans (2001) begrepp genusordning och den kvinnliga underordningen där mannen konstrueras som den överordnade parten som inte ska ifrågasättas.

6.1.4 Kvinnan som skyddsvärd

Till diskursen kvinnan som skyddsvärd kopplas en mängd olika egenskaper och beteenden som går att underförstå som fördelaktiga för kvinnan. Kvinnans skyddsvärde hänger samman med huruvida hon uppfyller de många förväntningar som går att härleda till samhällets

rådande normer och föreställningar. Citaten nedan synliggör en del av de kriterier som kvinnan enligt empirin behöver uppfylla för att betraktas som skyddsvärd.

Hon var oskuld. (Citat 17)

Hon är kristen och ville bara ha sex med en person i livet. (Citat 18)

I citaten ovan ges information om kvinnans sexualitet utan att det har relevans för utredningen av våldtäkten. Varför kvinnans sexualitet ändå får utrymme i domen kan således förstås genom att se till våldtäktsmyter. Både Bitsch (2019) och Fraser (2015) framhåller att kvinnor som betraktas som promiskuösa anses vara mindre skyddsvärda när de utsätts för en våldtäkt. Dock går det utifrån citat 17 och citat 18 att göra tolkningen att det frambringas en bild av kvinnan som både kysk och oskuldsfull. Hirdman (2001) menar att genus skapas oavbrutet på grund av hur vi kategoriserar olika egenskaper och beteenden som antingen manligt eller kvinnligt. Detta får sedan konsekvenser för vad som anses vara ett acceptabelt beteende eller inte för könen. Genom detta genuskontrakt villkoras och begränsas därför vissa beteenden för kvinnan (ibid.). Att som kvinna vara sexuell och leva promiskuöst faller inte inom ramen för en skyddsvärd kvinna (Bitsch, 2019; Fraser, 2015). Mot denna bakgrund kan det därför inbringa en förståelse till varför det för målsäganden är viktigt att uppge information om sin sexualitet. Rent krasst kan detta ses som en viktig pusselbit för att bli förtjänt av samhällets skydd och få juridiskt erkännande.

Vidare i diskursen om kvinnas skyddsvärde, framhålls det kontinuerligt hur målsäganden på olika sätt uttryckt sin (o)vilja och sitt motstånd gentemot den tilltalade. Andersson (2004) är kritisk till de faktum att det i rättssalen läggs mycket fokus på målsäganden och hennes inställning till våldtäkten. Om kvinnan inte varit tydlig genom att exempelvis visa starkt motstånd, blir det vidare avgörande att hon kan redogöra för sin passivitet (ibid.). Följande citat visar exempel på detta.

Det kan, med hänsyn till hennes tillstånd och omständigheterna i övrigt, inte heller anses som särskilt anmärkningsvärt att hon inte gjort mer motstånd eller sökt påkalla

andras uppmärksamhet, vilket hon på ett godtagbart sätt förklarar med att hon var rädd för vad som skulle kunna hända om inte tilltalad fick som han ville. (Citat 19)

Hon försökte knuffa undan honom men var samtidigt rädd för vad han skulle kunna göra. (Citat 20)

I citat 19 och 20 förklarar målsägandena på vilket sätt de gjorde motstånd, eller varför de inte gjorde motstånd. Passiviteten förklaras genom att dem på något sätt upplevde rädsla. Detta går att utläsa i citaten genom att målsäganden explicit uttrycker att "hon var rädd för vad som skulle hända om inte tilltalad fick som han ville" (Citat 19), eller att hon var "rädd för vad han skulle kunna göra" (Citat 20). Det som går att underförstå utifrån dessa två utsagor, är att kvinnornas rädsla relateras till att de uppfattar situationen och den tilltalade som hotfull. Ibland uttrycker målsäganden även explicit att hon kände sig hotad, vilket går att utläsa ur citatet nedan.

Hon var inte på något sätt fysiskt aktivt mot tilltalad och det är helt uteslutet att hon skulle sagt att hon ville ha sex med honom [...] hon kände sig rädd och hotad och gjorde därför inget motstånd. (Citat 21)

I citat 21 framhåller målsäganden att hon "kände sig rädd och hotad och gjorde därför inget motstånd". Utifrån citat 19-21 kan det tolkas som att kvinnan medvetet eller undermedvetet är varse om att mannen är den som har övertaget och att hon inte har någonting att sätta emot, varför det går att argumentera för att hon konstrueras som rädd och svag i relation till den stora, onda och starka mannen.

Denna konstruktion av kvinnan går att koppla till Christies (2001) begrepp det idealiska offret. Att offret är svagt, och att förövaren är stor och ond, framhålls av Christie (2001) som två egenskaper som leder till brottsoffret enklare får erkännande och sympati från rättsväsendet. Denna distinktion av hur målsägande och tilltalad beskrivs, går fortsättningsvis att relatera till Hirdmans (2001) begrepp isärhållandets princip och den kvinnliga underordningen avseende att kvinnan betraktas som svag och mannen stark. Hirdman (2001) framhåller att egenskaper som betraktas som kvinnligt kontra manligt är varandras motsatser, vilket förstärker att kvinnor och män hålls isär samtidigt som mannen alltid är överordnad

kvinnan. Utifrån ovan nämnda resonemang, accepteras kvinnans passivitet avseende uttryckande av ovilja i samband med övergreppet utifrån premissen att hon varit rädd, vilket gör att passiviteten därför inte påverkar hennes skyddsvärde i en negativ riktning. Dessutom kan kvinnan även till följd av detta inbegripas inom de kriterier det idealiska offret består av, vilket vidare bidrar till att kvinnan inräknas i diskursen kvinnan som skyddsvärd.

Ett annat beteende som rätten återkommande framhåller som positivt för målsägande är kopplat till trovärdighet. Huruvida målsäganden berättat om våldtäkten i nära anslutning till övergreppet samt om hon ringt till polisen, framhålls enligt rätten som omständigheter som stärker hennes trovärdighet. När ett vittne fortsättningsvis kan bekräfta att målsäganden varit upprörd, ledsen eller chockad, förstärks alltså intrycket av att hon varit med om det hon berättar. Nedan visas exempel på detta.

Målsägandens berättelse stöds av hur hon agerat och uppfattats av andra direkt efter händelsen. (Citat 22)

Citat 22 indikerar på att det finns rådande föreställningar om hur en våldtagen kvinna bör reagera på det hon utsatts för, och att dessa beteenden därmed inbegrips i diskursen kvinnan som skyddsvärd. Hassan Jansson (2002) menar att aktörer i rättssalen oundvikligen förhåller sig till normer och föreställningar som finns i samhället vid bedömandet av brottet varför det går att argumentera för att det därför blir centralt för målsäganden att ha vittnen som kan styrka att hennes beteende faller inom ramen för rådande diskurs i syfte att hon ska betraktas som trovärdig och skyddsvärd. Citatet nedan illustrerar ett enligt domstolen "korrekt" beteende för målsäganden som gör henne värdig samhällets skydd.

Målsägandes reaktion omedelbart efter händelsen talar även, i sig, starkt för att hon varit utsatt för en traumatisk händelse. (Citat 23)

Det som utifrån ovanstående citat går att utläsa, är att målsägandens specifika beteende efter övergreppet, stärker hennes utsaga om att hon blivit utsatt för en våldtäkt. Formuleringen och språkbruket som domstolen använt sig av i citat 23 gällande att målsägandens reaktion "talar även, i sig, starkt för att hon varit utsatt" tyder på att det förefaller finnas ett samband mellan

målsägandens reaktion efter våldtäkten och trovärdigheten. Detta leder till att det konstrueras en diskurs om att en kvinna som uppvisar ett visst beteende likt exempelvis starka känslomässiga reaktioner i nära anslutning till övergreppet, i högre utsträckning talar sanning. Detta går att koppla till det Burr (2015) framhåller om att kunskap och sanningar konstrueras genom språk och sociala interaktioner. Här betraktar vi domen som den sociala interaktionen där språkbruket leder till att det skapas kunskap om att det finns reaktioner och känslor som är mer "korrekta" än andra i relation till en våldtäkt. Denna kunskap leder sedermera till att andra beteende och reaktioner utestängs från diskursen, vilket kan ge konsekvenser för vilken typ av kvinna som av rätten betraktas som skyddsvärd.

6.1.5 Kvinnan som icke skyddsvärd

På samma sätt som detaljer och information om kvinnan kan konstruera henne på ett sätt som genererar ett högre skyddsvärde, finns det återkommande delar i empirin där utfallet blir det motsatta. Ett exempel på hur detta tar sig uttryck är när målsägandens berusning eller alkoholintag tas upp av rätten. Nedanstående citat illustrerar detta.

Både tilltalad och målsägande var påverkade av alkohol. Detta kan innebära att det finns skäl att värdera tillförlitligheten rörande detaljer om händelseförloppet med försiktighet. Till detta kommer att målsägande under natten blev så kraftigt berusad att hon kräktes. (Citat 24)

I citat 24 redogör domstolen först för att båda parter varit berusade, vilket kan påverka trovärdigheten för dem båda. Dock tillkommer sedan en mening som enbart berör målsägandens berusning, medan tilltalads berusning inte vidare nämns. Genom att analysera rättens formulering "till detta kommer att målsägande under natten blev så kraftigt berusad att hon kräktes", förefaller det som att det i själva verket främst är målsägandens trovärdighet som ska beaktas med försiktighet. Detta kan förklaras med Hirdmans (2001) begrepp genusordning. Han, i egenskap av man, är överordnad henne, vilket här får en inverkan i form av att hans ord värderas högre än hennes även om de båda de facto varit berusade. Det går att framhålla att kvinnan i och med detta därför konstrueras som mindre tillförlitlig, vilket därmed även leder till att hon blir icke skyddsvärd.

Målsägandens berusningsgrad kan förvisso vara av relevans för utredning av brottet, i enlighet med det Bitsch (2019) framför. Utifrån empirin går det dock genomgående att utläsa att beskrivningar kring alkoholintag och berusning ofta nämns utan att det egentligen har någonting med våldtäkten att göra, vilket citatet nedan exemplifierar.

...första köpet av en Vodka Red Bull gjordes 01.30; det var till henne själv. Klockan 01.42 köpte hon ytterligare en Vodka Red Bull till sig [...]. Därefter köpte hon åtta shots [...] klockan 02.15 köpte hon ytterligare två shots och en gin och tonic som hon drack. (Citat 25)

I citat 25 går det att utläsa vad målsäganden drack under kvällen för våldtäkten, samt exakt vilket klockslag hon intog respektive dryck. Sådana detaljer kan snarare betraktas som överflödiga beskrivningar i likhet med det Wennstam (2012) redogör för, vilket vidare gör någonting med konstruktionen av kvinnan. Berusning går i enlighet med det Bitsch (2019) och Fraser (2015) framför kring våldtäktsmyter, att betrakta som ett risktagande. Den mängden alkohol som kvinnan konsumerat faller inte heller inom ramen för det idealiska offret i enlighet med det Christie (2001) redogör för då det inte kan betraktas som ett aktningvärt beteende. I och med detta inbegrips målsäganden varken i våldtäktsmyterna eller i det idealiska offret, vilket gör att hon istället inbegrips i diskursen kvinnan som icke skyddsvärd.

På samma tema som ovan har vi uppmärksammat att målsägandens tidigare sexuella erfarenheter tas upp trots att de inte har relevans för utredning av brottet. Här går det återigen att dra paralleller till det Wennstam (2012) anför om hur irrelevanta detaljer och beskrivningar av kvinnan, bidrar till konstruktionen av och synen på kvinnan. Citaten nedan exemplifierar hur det kan se ut när målsägandens sexuella historik får utrymme i rättssalen.

Tilltalads bror berättade då för honom att denne haft sex med målsägande. (Citat 26)

Innan händelsen hade hon haft sex ungefär en vecka tidigare. (Citat 27)

Hon och vittne är nära vänner. De har aldrig haft någon relation men det har hänt att de varit intima med varandra. (Citat 28)

Enligt rådande våldtäktsmyter, ska en kvinna inte vara sexuellt gränslös (Bitsch, 2019). När målsägandens tidigare sexuella erfarenheter tas upp likt i citaten ovan, riskerar hon att uppfattas som promiskuös. Kvinnor som utmanar normativa föreställningar om hur de bör vara och bete sig, blir i högre utsträckning ifrågasatta av rätten och anses därmed inte heller förtjänta av rättsligt skydd i lika hög grad (jfr Fraser, 2015).

Denna typ av språkbruk och ovidkommande detaljer som illustreras i citat 26-28, påverkar hur kvinnan konstrueras och hur vi som läsare av domen kommer uppfatta henne. Samtidigt är det endast målsägandens sexliv som får utrymme i domarna och den tilltalades sexuella historik tas inte upp överhuvudtaget. Utifrån ovan nämnda redogörelser, går det att tolka att mannens sexuella historik inte är värd att tillägna någon fundering, medan kvinnan återigen blir klandervärd på grund av hur hon förhåller sig till rådande normer och föreställningar. Utifrån Hirdmans (2001) begrepp isärhållandets princip kan det förstås som att en sexualdrift och sex rent generellt är berättigat för en man men inte för en kvinna. Genuskontraktet och det isärhållandet som det innebär leder sedermera till att kvinnan negligeras och begränsas till att inbegripas av diskursen kvinnan som icke skyddsvärd.

Vi har vidare funnit flera exempel på att de rättsliga aktörerna i domstolen likställer vissa beteenden som risker för målsäganden, vilket gör att vissa kvinnor utesluts från att få erkännande som brottsoffer. Nästkommande citat illustrerar hur rådande normer och våldtäktsmyter tar sig uttryck i vår empiri.

Målsägande har även berättat om detaljer från kvällen som skulle kunna upplevas som mindre fördelaktiga för henne själv, t.ex att hon var berusad av alkohol och att hon var med på att kyssas med tilltalad. (Citat 29)

I citat 29 synliggörs det genom rättens språkanvändning att vissa beteenden "skulle kunna upplevas som mindre fördelaktiga" för målsäganden. De beteenden som rätten sedan relaterar till "mindre fördelaktiga", är berusning och att hon kysst tilltalad. Dessa två beteenden går att koppla till dels våldtäktsmyter samt dels till att vara tillgänglig för mannen (jfr Bitsch, 2019; Fraser 2015). Dock går det i samma citat att utläsa formuleringen "skulle kunna", vilket kan

tolkas som att dessa beteenden inte nödvändigtvis behöver vara mindre fördelaktig för målsägandens trovärdighet och skyddsvärde i det rättsliga sammanhanget. Det går även att argumentera för att diskurser som får fäste i rättssalen, också kan sträcka sig utanför rättssalens väggar (jfr Burman, 2007). Detta gör att en kvinna som varit berusad och innan våldtäkten kysst den som senare våldtar henne, således kan utestängas från att betraktas som skyddsvärd även i samhällets ögon. Nedan visas ännu ett citat med liknande resonemang där kvinnan ifrågasätts på grund av hennes presumerade tillgänglighet.

Det har emellertid framkommit omständigheter som gör att målsägandens uppgifter likväl bör bedömas med viss försiktighet. [...] tilltalad har berättat att de haft sex en gång tidigare. (Citat 30)

I citat 30 anför domstolen inledningsvis att målsägandens uppgifter “bör bedömas med viss försiktighet”. Sedan adderas ett tillägg kring vad tilltalad framhållit om deras tidigare sexuella relation, varför det går att tolka att grunden till att målsäganden ska bedömas med viss försiktighet är på grund av att hon tidigare varit tillgänglig för mannen. Detta kan sammanfogas med det Diesen (2005) framhåller om, att likhet inför lagen inte går att uppnå bland annat på grund av att det finns ett grundantagande om att kvinnan alltid är tillgänglig.

Det går med ovanstående resonemang att argumentera för att kvinnornas trovärdighet i både citat 29 och 30 relateras till i vilken utsträckning de varit tillgängliga för mannen innan våldtäkten. Genom att uppfattas som tillgänglig, blir kvinnan således fri för mannen att utnyttja (jfr Fraser, 2015). En tolkning som går att göra utifrån detta, är att hon till följd av att hon tidigare varit tillgänglig för honom, också fortsatt är det. Detta kan vidare förstås genom genusordningen (Hirdman, 2001), mannen ges makten att, när han än behagar, fortsätta nyttja hennes presumerade tillgänglighet. Att domstolen i citaten relaterar hennes trovärdighet till tillgänglighet innebär därför både att idén om att en tillgänglig kvinna inte kan våldtas och att diskursen kvinnan som icke skyddsvärd reproduceras.

6.2 Konstruktion av kvinnan före och efter Metoo

Följande del ur vår resultatredovisning tar fasta på vår andra frågeställning om vilka likheter och skillnader det finns beträffande konstruktionen av kvinnliga målsäganden i svenska

våldtäktsdomar före kontra efter Metoo. För att exemplifiera detta använder vi oss enbart av citat hämtade från efter det att Metoo fick genomslag, detta för att lyfta fram diskursiva brott i relation till identifierade och dominerande diskurser.

Ett av de inslag som fortfarande ges stort utrymme i domarna efter Metoo, är de ovidkommande detaljerna. Främst avser dessa oväsentligheterna, detaljer kring kvinnans sexliv och sexuella historik. Vidare lyser likvärdiga detaljer kring den tilltalade fortsatt med sin frånvaro. En annan irrelevant detalj som fortsatt tillägnas stort utrymme och innebörd efter Metoo är den redogörelse kvinnan måste lämna rörande hur det kommer sig att hon hamnade i våldtäktsituationen till att börja med. Ett diskursivt brott som däremot går att uppmärksamma efter det att Metoo som fenomen fått genomslag, är att även den tilltalade grundligt i vissa domar behöver redogöra för dessa omständigheter. Detta gör att dels det Andersson (2004) framför i sin avhandling om att den rättsliga diskussionen onödigt ofta fokuserar på målsäganden, samt dels det Wennstam (2012) konstaterar om att ovidkommande detaljer sällan tas upp i relation till förövaren, ställs på ända. Nedanstående citat exemplifierar detta.

Han kände inte målsäganden men de hade träffats genom gemensamma vänner. [...] Den aktuella kvällen kom han till "woken" ungefär kl. 23:00. Han var där med några killkompisar [...]. När det började bli dags att gå till F12 gick han och beställde tre shots i baren. Han ville komma ikapp de andra som hade druckit mer under kvällen. De var framme på F12 ungefär kl. 23:30. Inne på F12 beställde hans kompis två flaskor vin. Han drack av vinet då han inte ville vara oförskämnd när det bjöds. De kom upp flera personer till honom och hans killkompisar, bland annat målsäganden och hennes tjejgäng. Han hälsade på tjejerna och de snackade, dansade och drack. Målsäganden kom fram och de pratade [...]. (Citat 1)

Denna skiftning kan få en inverkan på konstruktionen av kvinnan. Innan Metoo, när mannen inte behövde redogöra för detaljer lik ovan nämnda, utan enbart kvinnan, innebar detta att hon konstruerades som både risktagande och medskyldig. Detta kopplas till diskursen kvinnan som underordnad och till Hirdmans (2001) begrepp genuskontraktet där mannens överordning framhålls. I och med detta går det att argumentera för att maktobalansen blivit mer utjämnad och mannens överordning i förhållande till kvinnan således inte längre är lika framträdande. Även om detta skifte till viss del presumeras få en inverkan på konstruktionen av kvinnan, så

är hon i slutändan fortfarande underordnad mannen vilket innebär att diskursen kvinnan som underordnad varken förändras eller utmanas trots den skillnad som presenteras ovan.

En annan skillnad som uppmärksammas, går att relatera till diskursen kvinnan som objekt avseende att kvinnan konstrueras som en passiv mottagare av mannens sexuella begär. I en av domarna efter Metoo går det att urskilja en formulering som markant skiljer sig från hur de rättsliga aktörerna annars genomgående uttrycker sig kring målsägandens deltagande avseende den sexuella handlingen. Citatet nedan gestaltar detta diskursiva brott.

Han har lämnat relativt detaljerade uppgifter om de sexuella handlingar som han utförde, men mer svävande uppgifter kring på vilket sätt målsägande deltog. (Citat 2)

Även om citatet ovan utgår från den tilltalade och vad han anför om våldtäkten, kan detta ändå få en påverkan på konstruktionen av kvinnan. I empirin från innan Metoo, varken ifrågasätter eller anmärker rätten vid något tillfälle på, hur den tilltalade förhöll sig till målsägandens inställning. Det som snarare genomgående varit framträdande är att *hon* uttryckligen behövt redogöra för sitt viljeuttryck, antingen i form av att hon sagt att hon inte vill, och eller visa på omständigheter som gör henne otillgänglig.

I citat 2 går det att utläsa att rätten istället för att fokusera på kvinnans viljeuttryck, fokuserar på vilka uppgifter mannen lämnat rörande hennes deltagande. Detta innebär att det rent språkligt kan underförstås att de rättsliga aktörerna därmed, i och med detta, också erkänner henne som en part vars inställning mannen behöver tillförsäkra. I föregående delar av analysen framhålls det att när målsäganden exkluderas i skrivelser kopplat till våldtäkten, innebär detta att mannen vidmakthåller den överordning som Hirdman (2001) redogör för. Till följd av hur rätten i detta utmärkande fall ställt frågor till den tilltalade om målsägandens deltagande, är en tolkning som går att göra att mannens överordnade ställning utmanas vilket till viss del sätter Hirdmans (2001) resonemang om genusordningen i gungning. Att rätten vidare erkänner hennes deltagande som någonting mannen måste förhålla sig till, innebär detta att det går att argumentera för att kvinnan inte objektifieras i lika stor utsträckning.

En annan skillnad som går att uttyda ur empirin efter det att Metoo fick genomslag, är att kvinnans trovärdighet inte villkoras i lika hög utsträckning. Även om det flesta domar fortsatt lägger vikt vid huruvida målsäganden har berättat för vänner och familj, samt ringt till polis i nära anslutning till övergreppet eller inte, finns det domar där dröjsmål avseende detta inte anses villkora hennes skyddsvärdighet. Citat 3 och 4 nedan exemplifierar detta.

Det är inte ovanligt att en målsägande i sexualmål tvekar och dröjer med att göra en polisanmälan. (Citat 3)

Även om målsäganden inte förrän sent för vissa av vittnena berättat om alla detaljer av händelseförloppet [...] finns inte anledning att fästa mindre tilltro till hennes trovärdighet eller tillförlitlighet. (Citat 4)

I tidigare delar av analysen redogörs det för att när rättsliga aktörer uttrycker att det förefaller finnas ett samband mellan en viss typ av beteende efter våldtäkten och trovärdighet, utestängs andra beteenden från denna diskurs vilket innebär att kvinnor som inte faller inom denna ram, i högre utsträckning betraktas som icke skyddsvärda. Burr (2015) framhåller att hur vi förstår världen är kontextbundet vilket innebär att tid och rum är viktiga i sammanhanget. Utifrån ovan nämnda citat och redogörelser, går det därför att argumentera för att någonting har hänt, och att diskursen kvinnan som skyddsvärd i och med detta går att betrakta som mindre utestängande i sin karaktär. I relation till konstruktionen av kvinnan, kan detta medföra att kvinnor som tidigare inte passat in inom de snäva ramar kopplat till trovärdighet, och därmed inte varit skyddsvärda i lika stor utsträckning, nu inte i lika hög grad riskerar att exkluderas ur diskursen och således betraktas som icke skyddsvärda.

7. Avslutande diskussion

Syftet med studien har varit att utifrån en genusteoretisk ansats undersöka och problematisera hur kvinnliga målsäganden konstrueras i svenska våldtäktsdomar och vilka konsekvenser detta kan innebära för kvinnan, samt undersöka vilka likheter och skillnader det finns avseende beskrivandet efter det att Metoo fick genomslag.

Studien har resulterat i många intressanta fynd där vi identifierat flera utmärkande diskurser avseende konstruktionen av kvinnan. I diskursen kvinnan som objekt är det framträdande mönstret att kvinnan konsekvent objektifieras, vilket går att utläsa på tre olika sätt. Först, genom begreppsanvändningen där rätten genom sina ordval ändrar målsägandens utsaga. Sedan i skrivelserna kring det sexuella övergreppet där kvinnans agens utelämnas, vilket konstruerar henne som en passiv mottagare av mannens sexuella begär. Och slutligen genom vilka anledningar målsäganden och rätten framför gällande varför kvinnan omöjligt frivilligt deltagit i den sexuella handlingen hon utsatts för vilket vi framhållit relateras till hennes civilstatus.

I diskursen kvinnan som underordnad är det genomgående mönstret att kvinnans utsaga ges mindre utrymme än den tilltalades. Mycket av det utrymme som kvinnan väl får, består vidare av redogörelser kring hur och varför hon hamnat i våldtäktssituationen, vilka behöver godtas av rätten. Detta har vi dels kopplat till Hirdmans (2001) begrepp genuskontraktet, vilket belyser att villkoren mellan kvinnor och män inte är detsamma. Dels kan det relateras till den kvinnliga underordningen då hennes frånvaro konstruerar henne som underordnad mannen.

Den tredje utmärkande diskursen är kvinnan som mindre värd, där rättens språkliga framställning av kvinnan respektive mannen skiljer sig åt. De rättsliga aktörernas val av ord, gör att kvinnan och mannen tillskrivs olika värde där de ordval rätten gör i relation till kvinnan många gånger ligger henne till last.

I diskursen kvinnan som skyddsvärd finns det återkommande mönster som på olika sätt bidrar till att framställa kvinnan som värdig samhällets och de rättsliga aktörernas skydd. Dessa mönster uppenbaras framförallt genom olika beskrivningar av "rätt" beteende i relation till våldtäkten. Att det återkommande läggs stor vikt vid kvinnas viljeuttryck, stämmer väl överens med det Andersson (2004) framhåller om att det läggs mycket fokus på att kvinnan kontinuerligt måste påvisa att hon gjort motstånd, alternativt redogöra för sin passivitet. I empirin framkommer det även att målsägandens sätt att agera efter våldtäkten kan göra henne mer trovärdig i rättens ögon och således skyddsvärd. Detta innebär att vissa beteenden förefaller betraktas som mer gynnsamma än andra för kvinnan i och runt övergreppstillfället.

Vi har också uppmärksammat att det i empirin tas upp detaljer och information om kvinnan som inte har något med våldtäkten att göra. Detta menar vi gör någonting med hur kvinnan konstrueras, och vilken bild som skildras av henne. Utifrån rådande normer och föreställningar, samt med bakgrund från tidigare forskning kring våldtäktsmyter och idealiskt offer (jfr Bitsch, 2019; Christie, 2001), relateras dessa detaljer till att kvinnan antingen görs till skyddsvärd eller icke skyddsvärd. I diskursen kvinnan som icke skyddsvärd framhåller vi att kvinnan på grund av sin presumerade tillgänglighet riskerar att bli ifrågasatt utifrån generella samhällsnormer och av de rättsliga aktörerna.

Avseende vår andra del av syftesformuleringen tar vi fasta på vilka skillnader som framträder gällande konstruktionen av kvinnan efter Metoo varför vi redogör för diskursiva brott i empirin. I en dom som utmärker sig empiriskt tillfrågas tilltalad om målsägandens deltagande vilket innebär att rätten, till skillnad från i övriga studerade domar, erkänner henne som en part vars inställning mannen måste förhålla sig till. I vissa av domarna villkoras vidare inte kvinnans trovärdighet i lika hög utsträckning. Ett annat diskursivt brott är att männen i högre utsträckning behöver redogöra för omständigheter kopplat till varför de träffat målsägandena, vilket gör att det Andersson (2004) framhåller om att det i rättsliga sammanhang läggs för mycket fokus på offret, ställs på ända. Detta innebär även att det Burman (2007) framför om att fokus i domar borde vara på gärningsmannen till viss del förverkligats, vilket enligt oss är ett steg i rätt riktning.

Vi är vidare medvetna om att det inte går att konstatera huruvida de skillnader som vi urskilt har uppkommit till följd av Metoo-rörelsen eller inte, men då vi har uppmärksammat diskursiva brott indikerar detta åtminstone på att någonting har hänt. Studien utgår fortsättningsvis från en socialkonstruktionistisk ansats varför det inte går att konstatera att någonting är på ett visst sätt. Analysen är präglad av oss som forskare varför det går att argumentera för att andra forskare hade kunnat utläsa andra diskurser och diskursiva brott. Men eftersom diskurser formar möjligheter för vad som är möjligt att säga och *hur* det är möjligt att säga det, visar de diskursiva brott som vi identifierar på att någon form av omförhandling kring satta genusnormer och rådande genuskontrakt är i görande, i alla fall i relation till sexuella övergrepp. Utifrån detta menar vi att det finns behov av ytterligare genusrelaterad forskning kopplat till diskursiva förändringar efter Metoo. Detta för att

fortsätta undersöka huruvida Metoo-rörelsen rent faktiskt bidragit till förändring inom rättsliga arenor.

Sammanfattningsvis går diskurserna vi identifierat att relatera till rådande normer och föreställningar kring genus, vilket vi menar får konsekvenser för konstruktionen av kvinnan. Vi framhåller att ovan nämnda konstruktioner av kvinnliga målsäganden kan betraktas som problematiska i och med att domstolar är en instans som innehar samhällelig aktning och vars produkt i form av domar *i sig* bidrar till upprätthållandet av vissa diskurser. Vissa fenomen inkluderas i diskursen i och med att en dom fälls, och andra exkluderas. Genom att aktörer i rättssal reproducerar samhälleliga ojämlikheter, bidrar de således till att det produceras hinder avseende jämställdhet *i och med* domslutet. Vår tolkning är att detta går att betrakta som en ond cirkel där kvinnor systematiskt undermineras män i och med de stereotypa diskurser i samhället kring kön som genusordningen skapar, vilket sedermera tar sig uttryck i rättssalen och som vidare till följd av domslutet återigen får en inverkan på samhälleliga föreställningar.

Straffrättens uppgift är som tidigare nämnts inte att lösa sociala problem. Dock bidrar straffrätten till skapandet och upprätthållandet av vissa diskurser som *i sig* utgör sociala problem (jfr Burman, 2007). Det vi vidare menar är mest problematiskt kopplat till studiens fynd, är det vi uppdagat avseende begreppsanvändningen kring övergreppet där detta genomgående benämns som ett samlag. Som vi tidigare vidhållit, förutsätter samlag en överenskommelse mellan alla parter (Svenska Akademiens Ordbok, 1964), vilket gör att det är ytterst bekymmersamt att gärningen talas om i termer av någonting som är lagligt i en kontext där en olaglig handling prövas. Vi framhåller att detta även innebär att begreppsanvändningen i lagrummet som inbegriper sexualbrott är problematisk utifrån samma argumentation. Utifrån den tidigare forskning vi presenterat har detta faktum inte problematiserats eller berörts tidigare. Däremot har könens olikhet inför lagen åtskilliga gånger tagits upp (jfr Burman, 2007; Diesen, 2005) vilket vi sammankopplar med ovanstående resonemang. För att främja jämställdhet och utjämna maktobalans mellan könen, är det i vår mening viktigt att använda begrepp som gestaltar handlingen för vad den faktiskt är, en våldtäkt. Med denna utgångspunkt menar vi att lagrummets förlegade begreppsapparat med nödvändighet behöver revideras.

8. Referenslista

Andersson, Ulrika (2004). *Hans (ord) eller hennes?: en könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*. Diss. Lund: Univ., 2004.

Barlebo Wenneberg, Søren (2010). *Socialkonstruktivism: positioner, problem och perspektiv*. 2. uppl. Malmö: Liber

Bergström, Göran & Linda Ekström (2018) Tre diskursanalytiska inriktningar. I: Boréus, Kristina & Göran Bergström (red.). *Textens mening och makt, metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. 4. Uppl. Lund: Studentlitteratur AB.

Bisnode Infotorg (2021).

[<https://www5.infotorg.se/infotorg/MainServlet?view=Login&link=https%3A%2F%2Fwww5.infotorg.se%2Frb%2Fpremium%2F%3Fnull>]. Hämtad 211108.

Bitsch, Anne (2019). The Geography of Rape: Shaming Narratives in Norwegian Rape Cases. *Signs: Journal of Women in Culture & Society*, 44(4): ss. 931-953.

Boréus, Kristina (2015a). Att läsa texter och se på bilder. I: Ahrne, Göran & Peter Svensson (red.). *Handbok i kvalitativa metoder*. 2. uppl. Stockholm: Liber AB.

Boréus, Kristina (2015b). Diskursanalys. I: Ahrne, Göran & Peter Svensson (red.). *Handbok i kvalitativa metoder*. 2. uppl. Stockholm: Liber AB.

Boréus, Kristina & Charlotta Seiler Brylla (2018). Kritisk diskursanalys. I: Boréus, Kristina & Göran Bergström (red.). *Textens mening och makt, metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. 4. Uppl. Lund: Studentlitteratur AB.

Brottsbalk (1962:700).

Brottsförebyggande rådet (2021). *Våldtäkt och sexualbrott*.

[<https://www.bra.se/statistik/statistik-utifran-brottstyper/valdtakt-och-sexualbrott.html>].

Hämtad: 211205.

Brottsförebyggande rådet (2020). *Den nya samtyckeslagen i praktiken - en uppföljning av 2018 års förändringar av lagreglerna rörande våldtäkt.*

[https://bra.se/download/18.7d27ebd916ea64de5306522c/1614334749612/2020_6_Den_nya_samtyckeslagen_i_praktiken.pdf]. Hämtad: 211118.

Bryman, Alan (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder*. 3. uppl. Stockholm: Liber AB.

Burman, Monica (2007). *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor: om straffrättens förmåga att producera jämställdhet*. Diss. Umeå: Univ., 2007.

Burr, Vivien (2015). *Social constructionism*. 3. uppl. London: Routledge.

Christie, Nils (2001). Det idealiska offret. I: Åkerström, Malin & Ingrid Sahlin (red.). *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur.

Diesen, Christian (2005). Processrättsligt perspektiv, om positiv och negativ särbehandling i straffprocessen. I: Diesen, Christian, Claes Lernestedt, Torun Lindholm & Tove Pettersson (red.). *Likhet inför lagen*. Stockholm: Natur och Kultur.

Fairclough, Norman (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.

Fraser, Courtney (2015). From "Ladies First" to "Asking for It": Benevolent Sexism in the Maintenance of Rape Culture. *California Law Review*, 103(1): ss. 141-203.

Juno (2021). [<https://juno.nj.se/b>]. Hämtad: 211105.

Hassan Jansson, Karin (2002). *Kvinnofrid: synen på våldtäkt och konstruktionen av kön i Sverige 1600-1800 = Conceptualizing rape : gendered notions of violence in Sweden 1600-1800*. Diss. Uppsala: Univ., 2002.

Hirdman, Yvonne (2001). *Genus - om det stabilas föränderliga former*. 2. uppl. Malmö: Liber AB.

Lind, Rolf (2019). *Vidga vetandet - teori, metod och argumentation i samhällsvetenskapliga undersökningar*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur AB.

Ljungquist, Sarah (2020). Höskolan i Gävle. *Så har Metoo förändrat Sverige*.

[<https://www.hig.se/Ext/Sv/Arkiv/Externa-nyheter/2020-10-15-Sa-har-Metoo-forandrat-Sverige.html>]. Hämtad: 211205.

Mattsson, Tina (2015) *Intersektionalitet i socialt arbete. Teori, reflektion och praxis*. 2. uppl. Malmö: Gleerups Utbildning AB.

Nationalencyklopedin (2021a). *Samlag*.

[<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/samlag>]. Hämtad: 211217.

Nationalencyklopedin (2021b). *Samlag*.

[<https://www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/samlag>]. Hämtad: 211217.

Nodeland, Brooke & Jessica Craig (2021). Perceptions of Legal and Extralegal Punishments for Sexual Harassment in the 'MeToo' Era. *Deviant Behavior*, 42(7): ss. 850-861.

Proposition 2012/2013:111. *En skärpt sexualbrottslagstiftning*.

Proposition 2017/2018:177. *En ny sexualbrottslagstiftning byggd på frivillighet*.

Regeringen (2018). *Uppdrag att genomföra utbildningsinsatser för socialtjänstens personal om våld i nära relationer och mäns våld mot kvinnor*.

[<https://www.regeringen.se/49f4b6/contentassets/907ef795307542958f4447d8743699e3/uppdrag-att-genomfora-utbildningsinsatser-for-socialtjanstens-personal-om-vald-i-nara-relationer-och-mans-vald-mot-kvinnor.pdf>]. Hämtad: 211205.

Rennstam, Jens & Wästerfors, David (2015). *Från stoff till studie: om analysarbete i kvalitativ forskning*. Lund: Studentlitteratur.

Socialtjänstlag (2001:453).

Svenska Akademiens Ordbok (1904). *Berätta*.

[<https://svenska.se/saob/?sok=ber%C3%A4tta&pz=4>]. Hämtad: 211228.

Svenska Akademiens Ordbok (1964). *Samlag*.

[https://svenska.se/saob/?sok=samlag&pz=1#U_S427_160275]. Hämtad: 211217.

Svenska Akademiens Ordbok (2011). *Uppge*.

[https://svenska.se/saob/?sok=uppge&pz=4#U_U275_257646]. Hämtad: 211228.

Svenska Akademiens Ordböcker (2021). Ordböckerna.

[<https://svenska.se/om/om-ordbockerna/#so>]. Hämtad: 212128.

Svensk Ordbok (2021a). *Berätta*. [<https://svenska.se/so/?id=105869&pz=7>]. Hämtad 211228.

Svensk Ordbok (2021b). *Samlag*. [<https://svenska.se/so/?id=169339&pz=7>]. Hämtad: 211217.

Svensson, Peter & Göran Ahrne (2015). Att designa ett kvalitativt forskningsprojekt. I:

Ahrne, Göran & Peter Svensson (red.). *Handbok i kvalitativa metoder*. 2. uppl. Stockholm: Liber AB.

Lag (1949:105) Tryckfrihetsförordning.

Vetenskapsrådet (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*.

[https://www.vr.se/download/18.68c009f71769c7698a41df/1610103120390/Forskningsetiska_principer_VR_2002.pdf]. Hämtad: 211114.

Wennstam, Katarina (2012). *Flickan och skulden: en bok om samhällets syn på våldtäkt*. Ny, utök. utg. Stockholm: Månocket.

Winther Jørgensen, Marianne & Louise Philips (2000) *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur AB.